

ΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ ΙΑΤΡΟΙ ΑΠΟ ΤΟΥ ΑΥΓΟΥΣΤΟΥ ΜΕΧΡΙ ΤΟΥ ΝΕΡΩΝΟΣ, ΚΑΙ ΑΠΟ ΤΟΥ ΑΝΤΩΝΙΟΥ ΜΟΥΣΑ ΜΕΧΡΙ ΤΟΥ ΘΕΣΣΑΛΟΥ-

ΑΙ ΣΧΕΣΕΙΣ ΑΥΤΩΝ ΜΕΤΑ ΤΟΥ ΤΙΒΕΡΙΟΥ ΚΑΙ ΚΛΑΥΔΙΟΥ-ΙΑΤΡΟΙ
ΦΙΛΟΧΡΗΜΑΤΟΙ, ΑΚΟΛΑΣΤΟΙ ΚΑΙ ΕΓΚΛΗΜΑΤΙΑΙ-ΙΑΤΡΟΙ ΣΟΦΟΙ-
ΙΑΤΡΟΙ ΤΙΜΙΟΙ-ΕΥΔΗΜΟΣ, ΟΥΕΤΤΙΟΣ ΟΥΑΛΗΣ ΚΑΙ Γ. ΣΤΕΡΤΙΝΙΟΣ
ΞΕΝΟΦΩΝ-ΣΚΡΙΒΩΝΙΟΣ ΛΑΡΓΟΣ, ΜΕΝΕΚΡΑΤΗΣ ΚΑΙ ΑΛΛΟΙ-
Ο ΣΕΝΕΚΑΣ ΚΑΙ ΟΙ ΙΑΤΡΟΙ.

ΥΠΟ ΑΧΙΛΛΕΩΣ Θ. ΣΑΜΟΘΡΑΚΗ

Ὁ Τιβέριος πολὺ διάφορος τοῦ Αὐγούστου, ἀπῆλανε πάντοτε ἀθλητικῆς ὑγείας. Ἦτο ῥωμαλέος, ὑψηλοῦ ἀναστήματος, μὲ ὤμους πλατεῖς καὶ εὐρὺ στῆθος. Τοσαύτη δὲ ἦτο ἡ δύναμις τῶν ἀρθρώσεών του, ὥστε, ὅπως ἀναφέρει ὁ Σουητώνιος, ἠδύνατο μὲ ἓνα δάκτυλο νὰ διατρυπήσῃ ἓνα μῆλο φρεσκοκομμένο ἢ νὰ μωλωπίσῃ τὸ κεφάλι ἐνὸς παιδιοῦ ἢ νεανίου.¹ Κατὰ τὰ 23 ἔτη τῆς βασιλείας του (14—37 μ. Χ.) οὐδέποτε ἠσθένησε, ἀπέθανε δὲ εἰς ἡλικίαν 78 ἐτῶν, χωρὶς νὰ λάβῃ ποτὲ φάρμακον ἢ νὰ συμβουλευθῇ ἰατρόν: *sine adjumento consiliove medicorum*.² Τοιοῦτοτρόπως οἱ ἰατροὶ ἀπεκλείοντο ἐκ τοῦ προσωπικοῦ τῆς αὐλῆς του, πολὺ περιορισμένου ἄλλως τε, καὶ μόνον τὴν περιφρόνησιν καὶ τὰς εἰρωνείας του ἐδέχοντο. Ὁ μόνος ἰατρός, τοῦ ὁποίου ἠνέχθη τὴν παρουσίαν καὶ τὰς ἐπισκέψεις, ὅχι τόσον διὰ τὴν μεγάλην ἐπιστημονικὴν του ἱκανότητα, ἀλλὰ διότι ἦτο ἔξοχος ὁμιλητὴς ἦτο

1) Σουητωνίου, Τιβέριος κεφ. LXVIII ".....articulis ita firmis, ut recens et integrum malum digito terebraret, caput pueri vel etiam adolescentis talitro vulueret». Τὸ ἀριστερό του χεῖρ ἦτο πιὸ εὐκίνητο καὶ πιὸ δυνατὸ ἀπὸ τὸ δεξιό: sinistra manu agiliore ac validiore.

2) Αὐτόθι, κεφ. LXVIII.

ὁ Χαρικλῆς,¹ ἀλλ' ὑπὸ τὸν ὄρον νὰ φυλάγῃ τὰ φάρμακά του διὰ τοὺς ἀνοήτους. Ὁ αὐτοκράτωρ ὄχι μόνον κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τοῦ βίου του, ὅταν ἀπέθνησκει εἰς Μεσηνὸν τῆς Καμπανίας (νῦν Miseno), ἀπέφυγε νὰ συμβουλευθῇ αὐτόν, ἀλλ' ἀπ' ἐναντίας προσεπάθει δι' ἐπιπόνων γυμνασίων καὶ στρατιωτικῶν ἀγώνων, κυνηγίων καὶ παρατεταμένων συμποσίων νὰ ἀποκρύψῃ, ὅπως καὶ ἀπὸ τοὺς ἄλλους τοὺς φοβεροὺς πόνους τοὺς ὁποίους ὑπέφερεν. Ὁ Χαρικλῆς τότε, διὰ νὰ μάθῃ πότε περίπου θὰ ἀπέθνησκε, διὰ νὰ εἰδοποιήσῃ τὸν ἀνυπομονοῦντα Καλιγούλαν, κατέφυγεν εἰς πανουργίαν τινά, ἣ ὁποία παρ' ὀλίγον νὰ τοῦ στοιχίσῃ πολὺ ἀκριβά. Ἐσπέραν τινὰ ἀποσυρόμενος μετὰ τὸ δεῖπνον, προσεποιήθη ὅτι θέλει νὰ φιλήσῃ τὴν χεῖρα τοῦ αὐτοκράτορος καὶ βιαστικὰ ἐψηλάφησε τὸν σφυγμόν του. Ἄλλ' ὁ Τιβερίος, ἀντιληφθεὶς τοῦτο, ἠνάγκασε τὸν ἀδιάκριτον ἱατρὸν νὰ παραμείνῃ, καὶ διέταξε νέα φαγητά, παραμείνας εἰς τὴν τράπεζαν πέραν τοῦ συνήθους. Ἐν τούτοις ὁ Χαρικλῆς κατώρθωσε νὰ διαγνώσῃ ὅτι ἡ ζωὴ του ἔσβυεν εἰς τὸ σῶμα ἐκεῖνο τὸ ἐξηντλημένον ἐκ τῆς ἡλικίας καὶ τῶν καταχρήσεων, καὶ διεβεβαίωσε τοὺς αὐλικοὺς ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ θὰ ἀπέθνησκε ἐντὸς δύο ἡμερῶν. Ἀπελεύθερός τις ὅμως σκεπτικιστής, δυσπιστῶν πρὸς τὴν ἱατρικὴν ἐπιστήμην, ὅπως καὶ ὁ κύριός του, ἐπεβοήθησε τὴν ἐπαλήθευσιν τῆς προγνώσεως τοῦ ἱατροῦ, πνίξας τὸν γέροντα αὐτοκράτορα ὑπὸ τὰ καλύμματα τῆς κλίνης του.²

Ἀλλὰ μία τόσον ξωμαλέα ὑγεία, δὲν ἀρκεῖ νὰ ἐξηγήσῃ τὴν ἀποστροφὴν τοῦ Τιβερίου διὰ τοὺς ἱατροὺς καὶ δι' ἐν ἐπάγγελμα, τόσον προστατευθὲν ὑπὸ τῶν προκατόχων του. Ἡ φυσικὴ αὕτη ἀντιπάθεια ἐπετάθη—καὶ ἐν μέρει δικαιολογεῖται—ἐνεκα τῆς αἰσχροῦς διαγωγῆς ἱατροῦ τινος, ὅστις ἀνεμίχθη εἰς βδελυρώτατον δράμα τῶν ἀνακτόρων.

Ἡ αὐτοκρατορικὴ οἰκογένεια δὲν συνεμερίζετο τὰς προλήψεις τοῦ Τιβερίου. Καὶ πιστὴ εἰς τὰς ὑπὸ τοῦ Αὐγούστου κληροδοτηθείσας παραδόσεις, διετῆρει παρ' αὐτῇ οἰκογενειακοὺς ἱατροὺς. Ἡ Λιβία ἰδίως ἢ Λιβίλλα,³ ὅπως ἐκαλεῖτο ὑπὸ τῶν οἰκείων της, ἢ νύμφη τοῦ αὐτοκράτορος, σύζυγος τοῦ Καίσαρος Δρούσου καὶ ἀδελφὴ τοῦ Γερμανικοῦ, συνεδέθη διὰ στενῆς φιλίας

1) Διάσημος Ἑλλήν ἱατρός. Συνταγαί τινες ἀναφερόμεναι ὑπὸ τοῦ Γαληνοῦ, φαίνονται ἀνήκουσαι εἰς αὐτόν.

2) Ἐπνίγη, ὡς λέγεται, ἐν τῇ κλίνῃ του ὑπὸ τοῦ ὑπάρχου Μάκρωνος, ὅστις ἔσπευσε νὰ ἀνακηρύξῃ αὐτοκράτορα τὸν Καλιγούλαν. (Πρβλ. Σουητωνίου, Τιβερίος, κεφ. LXXIII).

3) Αὕτη ἦτο θυγάτηρ τοῦ Νέρωνος Δρούσου, ἀδελφοῦ τοῦ Τιβερίου καὶ τῆς Ἀντωνίας. Ἀπορφανισθεῖσα ἐνωρὶς τοῦ πατρὸς της (9 π. Χ.) προσελήφθη μετὰ τῶν ἀδελφῶν της εἰς τὸν οἶκον τοῦ Ὀκταβιανοῦ, τὸ δὲ πρῶτον ἔτος π.Χ. ἐνυμφεύθη τὸν ἀνεψιὸν τῆς αὐτοκρατορίας Γάϊον Καίσαρα. Χηρεύσασα καὶ πάλιν ἐνωρὶς, ἐγένετο σύζυγος τοῦ Δρούσου, υἱοῦ τοῦ Τιβερίου, ἐκ τοῦ ὁποίου ἀπέκτησε πολλὰ τέκνα.

μετά τινος μαθητοῦ τοῦ Ἀντωνίου Μούσα, τοῦ Εὐδήμου.¹ Ἄλλ' οὗτος δὲν ἐπηγρύπνει μόνον ἐπὶ τῆς ὑγείας τῆς Λιβίλλας. Τῆς προσέφερεν ὑπηρεσίας ἄλλης φύσεως. Διεμοιράζετο μετὰ τοῦ Σηϊανοῦ (Sejanus) τὴν τιμὴν νὰ εἶνε ἐραστής της, καὶ μίαν ὥραίαν ἡμέραν συνένοχός της. Ὁ Σηϊανὸς οὗτος,² κωλυόμενος εἰς τὰ φιλόδοξα σχέδιά του ἐκ τῆς παρουσίας τοῦ Δροῦσου, ἔπεισε τὴν Λιβίαν, ὑποσχόμενος νὰ τὴν καταστήσῃ αὐτοκράτειραν, νὰ ἐξολοθρεύσῃ τὸν σύζυγόν της. Ὁ δὲ Εὐδήμος ὑπῆρξεν ὁ ἐκλεκτὸς συνένοχος καὶ ἐκτελεστής, καυχώμενος ὅτι γνωρίζει μυστηριώδη καὶ ἀλάνθαστα φάρμακα.³ Τοιοῦτον ἀσφαλῶς θὰ ἦτο καὶ τὸ φάρμακον, τὸ ὁποῖον παρεσκεύασε διὰ τὸν Δροῦσον, ὅστις ἀπέθανεν ἐν μέσῳ συμποσίου, δηλητηριασθεὶς ὑπὸ τὰ ὄμματα τοῦ πατρὸς του.

Προτοῦ παραδοθῆ εἰς τὸν δῆμιον ὁ Εὐδήμος, ὠμολόγησε τὸ ἔγκλημά του καὶ ἀπέθανε κατὰ τὰ βασανιστήρια του.

Εὐκόλως λοιπὸν ἐννοοῦμεν ὅτι παρόμοιαι σκηναί, δὲν ἦσαν προωρισμέναι νὰ συντελέσουν εἰς τὴν διάλυσιν τῶν προλήψεων ἐνὸς αὐταρχικοῦ πνεύματος, ὅπως ἦτο ὁ Τιβέριος. Μέχρι τοῦδε οἱ ἱατροὶ διὰ τὸν Τιβέριον ἦσαν ἄνθρωποι ἀπλῶς ἀνωφελεῖς καὶ τελείως γελοῖοι. Ἄλλ' ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, τοῦ ἐνεφανίσθησαν ὡς κακοποιὰ στοιχεῖα, ἐπικίνδυνα καὶ μισητά. Τὸ σφάλμα ἐνὸς ἱατροῦ ἐπεξετάθη ἐπὶ ὁλοκλήρου τοῦ ἱατρικοῦ κόσμου, καὶ ἡ ῥῆξις ἐπῆλθε τελεία μετὰ τῆς ἱατρικῆς καὶ τῆς ἐξουσίας.

Στερηθέντες οὕτω τῆς αὐτοκρατορικῆς προστασίας, τῆς εὐνοίας καὶ τῆς προνομιοῦχου θέσεως ἦν ἡ προστασία τοῦ Αὐγούστου ἐπιδαψίλευσεν εἰς αὐτούς, οἱ ἱατροὶ ἐστράφησαν τότε πρὸς τὸν λαόν. Καὶ διὰ τὴν ἀπώλειαν

1) Ὁ Εὐδήμος οὗτος ἦτο μεθοδικός, ἴσως δὲ εἶναι ὁ γράφας ἐμμέτρως τὴν παρασκευὴν καὶ σύνθεσιν τῆς θηριακῆς, ἀντιδότου καθ' ὅλων τῶν ἰοβόλων ὄψεων, πλὴν τῆς ἀσπίδος, τὴν ὁποίαν μετεχειρίζετο Ἀντίοχος ὁ Μέγας (222-187 π. Χ.), βασιλεὺς τῆς Συρίας, καὶ τῆς ὁποίας, ὡς ἀναφέρει ὁ Πλίνιος (Nat. Hist. XX, 100,1) ἡ συνταγὴ ἦτο χαραγμένη ἐπὶ τῆς πύλης τοῦ ἐν Κῷ ἱεροῦ τοῦ Ἀσκληπιοῦ. Ἐνησχολήθη εἰς τὴν ὑδροθεραπείαν καὶ ἀπέκτησεν εἰδικότητα τῶν ψυχρῶν κλυσμάτων. Τὴν καρδιαλγίαν (cardiacos) ἐθεράπευε διὰ ψυχρῶν κλυσμάτων, τὴν δὲ ὑδροφοβίαν, περὶ τῆς ὁποίας ἐνησχολήθη ἐκ τῶν πρώτων, ἐθεώρει ὡς ὀξεῖαν μορφήν μελαγχολίας, ἐθεράπευε δὲ αὐτὴν διὰ φλεβοτομίας, σικυῶν καὶ ἔλλαβόρου.

2) Ῥωμαῖος στρατηγὸς ἐραστής τῆς Λιβίας. Ὑποσκελίσας τὸν Δροῦσον τῷ 23 μ.Χ. ἔπεισε τὸν Τιβέριον νὰ ἀποσυρθῇ εἰς τὴν μικρὰν νῆσον Καπρέαν (νῦν Capri) αὐτὸς δὲ παρέμεινεν ὁ πραγματικὸς ἄρχων τοῦ κράτους. Ἐξώρισε τὴν Ἀγριππίναν, πενθεράν τοῦ αὐτοκράτορος μεθ' ὅλων τῶν τέκνων της, ἐγένετο Ὑπατος τῷ 31 μ. Χ. καὶ ἔπειτα ποντίφηξ. Ἀλλὰ γενόμενος ὑποπτος, ἀντικατεστάθη ὑπὸ τοῦ Τιβερίου διὰ τοῦ Μάκρωνος, ἐνῶ δὲ ἦτο ἑτοιμος διὰ τὸ πραξικόπημα, ἐθανατώθη μετὰ τῶν φίλων καὶ τῶν τέκνων του.

3) Ἴσως τὸν Εὐδήμον νὰ ἐσκέπτετο ὁ Πλίνιος, ὅταν κατηγόρει τοὺς ἱατροὺς, οἱ ὁποῖοι γνωρίζοντες κατὰ τὸ ἀποκρύπτουν ἐπιμελῶς, διὰ νὰ μὴ ἐπωφεληθοῦν οἱ ἄλλοι καὶ οἱ ὁποῖοι εἰς κανένα δὲν τὸ λέγουσιν διὰ νὰ κάμουν μεγαλειτέραν ἐντύπωσιν διὰ τὰς γνώσεις των. «Τὸ νὰ κρατῇ τις δι' ἑαυτὸν τὸ μυστικὸν τῶν γνώσεών του, προσθέτει, ἀποτελεῖ ἀνέκαθεν τὴν μεγαλειτέραν προσπάθειαν τοῦ βίου του».

τῶν τιμῶν, τὰς ὁποίας δὲν εὗρισκον πλέον εἰς τὴν Αὐλὴν, ἐπεξήτησαν τὰ πλούτη, τὰ ὅποια τοὺς ἐξησφάλιζεν ἢ διαρκῶς αὖξουσα ἐμπιστοσύνη τοῦ Ῥωμαϊκοῦ λαοῦ. Αἱ δὲ μεγάλαι περιουσίαι τὰς ὁποίας λεπτομερέστατα ἀναφέρει ὁ Πλίνιος, ἀλλ' ὅχι καὶ ἄνευ χαιρεκακίας, χρονολογοῦνται ἀκριβῶς ἀπὸ τῆς βασιλείας τοῦ Τιβερίου. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην οἱ Κάσσιοι, οἱ Ῥούβριοι, οἱ Ἀρούντιοι, οἱ Ἀλβούτιοι, οἱ Καλπητανοὶ¹ καὶ ἄλλοι εἰσέπραξαν παρὰ τὸ προσκεφάλαιον τῶν ἀσθενῶν πλούτη δυνάμενα νὰ συγκριθῶσι μετὰ τῶν κερδῶν ἄλλων ἀπελευθέρων, ὅπως: οἱ Νάρκισσοι, οἱ Πάλλαντες, οἱ Κάλλιστοι.² Εἴτε ἱατροὶ ἦσαν, εἴτε πολιτικοὶ οἱ Ἑλληνες τότε, δὲν εἶχον τίποτε νὰ ζηλεύσῃ ὁ εἷς τὸν ἄλλον. Τοιαῦτα ἦσαν π. χ. τὰ πλούτη τοῦ Κρίνα, Ἑλλήνος ἱατροῦ ἐκ Μασσαλίας, ὥστε ἀφοῦ ἐδαπάνησε διὰ τὴν κατασκευὴν τῶν τειχῶν τῆς πατρίδος του καὶ ἄλλων πόλεων 10.000.000 σηστερτσίου (2.100.000 φράγκα χρυσᾶ), ἀφῆκε καὶ ἄλλα τόσα μετὰ τὸν θάνατόν του.³ Παρόμοιον ποσὸν ἐδήμευσεν ὁ αὐτοκράτωρ Κλαύδιος ἀπὸ τὸν χειροῦργον Ἀλκωνα, καταδικασθέντα, ποσὸν τὸ ὁποῖον ἐπιστρέψας μετὰ τὴν ἐκ Γαλατίας ἐξορίαν του, κατώρθωσε νὰ ἀνακτήσῃ ἐντὸς ὀλίγων ἐτῶν.⁴ Αἱ περιουσίαι αὗται, ἄλλως τε, δὲν πρέπει νὰ μᾶς ἐκπλήττουν, ἐὰν λάβωμεν ὑπ' ὄψει, ὅτι οἱ διάσημοι ἱατροὶ τῆς Ῥώμης, ὁσάκις μετεκαλοῦντο εἰς τὰς ἐπαρχίας, ἐτόλμων ὅπως ὁ Χάρμης ὁ Μασσαλιώτης,⁵ νὰ ἀπαιτήσῃ ὡς ἀμοιβὴν 200.000 σηστερτσίου (42.000 φρ. χρυσᾶ).

Οἱ πλουσιώτεροι καὶ διασημότεροι ἱατροὶ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ὑπῆρξαν: ὁ Βέττιος Οὐάλης ἐξ Ἀρμινίου τῆς Ἰταλίας (νῦν Rimini) καὶ ὁ Γάιος Στερτίνιος Ξενοφῶν ὁ Κῶος, εἰς τοὺς ὁποίους ὁ Κλαύδιος διαδοχικῶς ἀπετάθη ἅμα ἔγινεν αὐτοκράτωρ.⁶

1) Οὗτοι ἦσαν διάσημοι ἱατροὶ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ἀναφερόμενοι ὑπὸ τοῦ Πλινίου (Nat. Hist. XXIX, 5, 2), τῶν ὁποίων ὁ ἐτήσιος μισθὸς ἐν τῇ Αὐλῇ ἀνῆρχετο εἰς 250.000 σηστερτσίου (56,000 φράγκα χρυσᾶ).

2) Ἀπελευθέροι τοῦ Κλαυδίου, ἀποκτήσαντες κολοσιαιὰς περιουσίας, ιδίως δὲ ὁ Κάλλιστος, τοῦ ὁποίου ἡ τραπεζαρία ὑπερβαστάζετο ἐκ 30 κιόνων ἐκ λίθου ὄνυχος. (Πλίνιος, Nat. Hist. XXXVI, 12, 2).

3) Περὶ τούτου ἀναφέρει ὁ Πλίνιος (XXIX, 5, 3-4), ὅτι διὰ νὰ φαίνεται εὐλαβέστερος καὶ θεοσεβέστερος: *cautior religiosiorque*, ἐχορήγει τὰς τροφὰς εἰς τοὺς ἀσθενεῖς του, ἐπὶ τῇ βάσει τῆς κινήσεως τῶν ἀστέρων καὶ ἐξήταζε τὰς ὥρας τοῦ ἔτους.

4) Πλινίου, XXIX, 8, 6.

5) Πλινίου, XXIX, 8, 6. Ὁ Χάρμης οὗτος ἢ Χαρμίδης κατεδίκαζε τὰ θερμὰ λουτρά, συμβουλεύων τοὺς πελάτας του νὰ λούωνται εἰς ψυχρὸν ὕδωρ ἐν πλήρει χειμῶνι. Καὶ ἔβλεπέ τις, λέγει ὁ Πλίνιος, γέροντας ὑπατικούς νὰ παγώνουν χάριν ἐπιδείξεως. Περὶ τούτου ἔχομεν τὴν μαρτυρίαν τοῦ Σενέκα, ὅστις γράφει: «Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι οἱ ἄνθρωποι οὗτοι ζητοῦντες τὴν φήμην διὰ τινος καινοτομίας, τὴν ἐξηγόραζον εἰς βάρος τῆς ζωῆς των». (Ἐπιστολῶν, 53 καὶ 83).

6) Ὁ Ἑρασίστρατος, θεραπεύσας τὸν βασιλέα Ἀντίοχον, ἔλαβε παρὰ τοῦ υἱοῦ του Πτολεμαίου ὡς ἀμοιβὴν 100 τάλαντα, περίπου 600.000 δραχμὰς χρυσᾶς. (Πλινίου, Nat. Hist. XXIX, 3, 1). Ὁ Γαληνὸς θεραπεύσας τὴν σύζυγον τοῦ Ὑπάτου Φλαβίου Βοηθοῦ, ἔλαβεν ὡς ὁ ἴδιος ἀναφέρει τετρακοσίους χρυσοῦς, ἥτοι 10.000 φρ. χρυσᾶ. (Περβλ. Ἀντωνίου Κινδύνη, Ἡ ἱατρικὴ ἀμοιβή, ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι σήμερον, 1906).

* *

Ὁ Κλαύδιος δὲν ἐκκληρονόμησε τὰς κατὰ τῶν ἱατρῶν ἀντιπαθείας τοῦ θείου του, διότι δὲν εἶχε τὴν ὑγιείαν του.¹ Σχεδὸν καθ' ὅλην τὴν παιδικὴν του ἡλικίαν καὶ τὴν νεότητά του, ὑπέφερεν ἐκ διαφόρων καὶ ἐπιπόνων ἀσθενειῶν, συνεπεία τῶν ὁποίων τὸ σῶμα του καὶ τὸ πνεῦμά του τόσον εἶχον ἐξασθενήσει, ὥστε ἐπὶ πολὺ τὸν ἐθεώρουν ἀνίκανον πρὸς πᾶσαν δημοσίαν ἢ ἰδιωτικὴν ὑπηρεσίαν: ulli publico privatoque muneri habitis existimatur.² Ἡ μητέρα του Ἀντωνία τὸν ὠνόμαζε: σκιὰν ἀνθρώπου, ἀνθρωπάριον, ἔκτρομα τῆς φύσεως, καὶ δσάκις ἤθελε νὰ ὁμιλήσῃ περὶ τινος βλακός, ἔλεγε: “Εἶνε πιὸ βλάξ καὶ ἀπὸ τὸ γυιό μου Κλαύδιο: Stultiores aiebat filio suo Claudio.”³ Ἡ δὲ προμάμμη του Αὐγούστα εἶχε δι' αὐτὸν πάντοτε τὴν μεγαλειέραν περιφρόνησιν καὶ σπανιώτατα τοῦ ὠμίλει. Ὅσον ἀφορᾷ τὸν Αὐγουστον ἔγραφε τὰ ἐξῆς πρὸς τὴν Λιβίαν: ⁴

“ . . . Ἐὰν ὁ Κλαύδιος εἶνε ἐλαττωματικὸς καὶ ἀνάπηρος κατὰ τὸ σῶμα, ὅπως καὶ κατὰ τὸ πνεῦμα (sin autem ἡλαττωσθαι sentimus eum καὶ βεβλάφθαι καὶ εἰς τὴν τοῦ σώματος καὶ εἰς τὴν τῆς ψυχῆς ἀρτιότητα), δὲν πρέπει νὰ δίδωμεν ἀφορμὴν εἰς τὸν κόσμον νὰ τὸν εἰρωνεύεται καὶ αὐτὸν καὶ ἡμᾶς, διότι οἱ ἄνθρωποι ἀγαποῦν νὰ εἰρωνεύωνται τέτοια πράγματα (τὰ τοιαῦτα σκώπτειν καὶ μυκτηρίζειν εἰώθασιν). Θὰ εὐρισκώμεθα πάντοτε εἰς ἀμηχανίαν, ἔὰν χωρὶς νὰ ἀποφασίσωμεν ἐκ τῶν προτέρων (μὴ προὑποπεύομεν), θέτωμεν ἐν ἀμφιβολίᾳ τὴν διοικητικὴν ἱκανότητά του.... Ἐν πάσῃ περιπτώσει πρέπει νὰ τὸν ἐμποδίσωμεν ἀπὸ τοῦ νὰ κἀνῃ τι τὸ ὁποῖον θὰ μπορούσε νὰ παρατηρηθῇ ἢ νὰ καταλήξῃ εἰς τὸ γελοῖον. Δὲν ἐπιδοκιμάζω ποσῶς νὰ παρευρίσκειται εἰς τοὺς ἵπποδρομικοὺς ἀγῶνας καὶ νὰ κάθεται εἰς τὸ αὐτοκρατορικὸν θεωρεῖον, διότι θὰ ἐξετίθετο εἰς ὅλων τὰ βλέμματα. Οὔτε νὰ ἀναβαίνει εἰς τὸ Ἀλβανὸν ὄρος (νῦν Monte Cavo), οὔτε νὰ εὐρίσκειται εἰς τὴν Ῥώμην κατὰ τὰς ἐορτάς. Ἐπίσης ἀποδοκιμάζω νὰ τὸν ὀνομάσωμεν διοικητὴν (praeфекtus) τῆς Ῥώμης.... Αὕτῃ εἶνε, ἀγαπητή μου Λιβία, ἡ ὀριστικὴ ἀπόφασίς μου διὰ νὰ μὴ κυμαινώμεθα μεταξὺ τοῦ φόβου καὶ τῆς ἐλπίδος.

Εἰμπορεῖς νὰ διαβάσῃς εἰς τὴν Ἀντωνίαν τὸ μέρος τοῦτο τῆς ἐπιστολῆς μου, ἔὰν τὸ κρίνῃς εὐλογον,,.

Τοιαύτῃ ἦτο ἡ ἐπικρατοῦσα περὶ τοῦ Κλαυδίου ἰδέα. Καὶ ὅμως, ὡς γνωστόν, δὲν ἐγένετο διοικητὴς τῆς Ῥώμης, ἀλλ' αὐτοκράτωρ τῷ 41 μ. Χ. ἀδιαφορήσας διὰ τὸ γελοῖον, τὸ ὁποῖον τόσον ἐφοβεῖτο ὁ Αὐγουστιος. Ἐνεφανίζετο εἰς τὸν λαὸν μὲ τοὺς πόδας τυλιγμένους εἰς πυκνὰς ταινίας καὶ τὸν

1) Ὁ φιλόσοφος Σενέκας εἰς τὴν σάτιράν του: Ἀποκολοκύνθωσις, ἀναφέρει ὅτι οἱ ἀστρολόγοι τὸν πέθαιναν κάθε χρόνον καὶ κάθε μῆνα.

2) Σουητωνίου, Κλαύδιος κεφ. II.

3) Σουητωνίου, Αὐτόθι, κεφ. III.

4) Σουητωνίου, Αὐτόθι, κεφ. IV.

λαιμόν με μαλλίνους λαιμοδέτας. Κατὰ τὰς δημοσίας τελετάς, καὶ εἰς αὐτὴν ἀκόμῃ τὴν τράπεζαν τῶν ποντιφῆκων προΐστατο, παρὰ τὰ κεκανονισμένα, φορῶν εἶδος σκούφου εὐτελοῦς, προωρισμένου διὰ τοὺς ἀναπήρους, τοὺς ἐκτεθηλυμένους καὶ τὰς ἐταίρας.

Εὐνόητον λοιπὸν ὅτι μία ἐκ τῶν πρώτων φροντίδων τοῦ Κλαυδίου, πάντοτε ὑποφέροντος, ὑπῆρξε νὰ καλέσῃ πλησίον του καὶ νὰ ἔχῃ ἀκολούθους Ἑλλήνας ἰατροὺς, οἱ ὅποιοι ἀπήλανον τῆς μεγαλειτέρας ἐκτιμήσεως ἐν Ῥώμῃ. Τοιοῦτος ἐθεωρεῖτο τότε ὁ Βέττιος Οὐάλης, ὃχι μόνον διάσημος ἰατρὸς ἀλλὰ καὶ εὐγλωττότατος ὁμιλητής: *pariterque eloquentiae assectator*.¹ Μαθητῆς τῶν Μεθοδικῶν, εἶχεν ἐπιφέρει, ὅπως σχεδὸν πάντες οἱ ἰατροὶ τῆς Σχολῆς ταύτης, τροποποιήσεις τινὰς εἰς τὴν διδασκαλίαν τοῦ Θεμίσωνος, καὶ ἐτόλμα με τὰς ἀσημάντους ταύτας τροποποιήσεις νὰ ἀνακηρύξῃ ἑαυτὸν ἰδρυτὴν νέας Σχολῆς.

Κληθεὶς ἐν τῇ Αὐλῇ, κατέκτησεν εὐκόλως τὸ ἀσθενέστατον πνεῦμα τοῦ αὐτοκράτορος καὶ τὴν θερμοτάτην καρδίαν τῆς αὐτοκρατείας² τῆς ὁποίας ὑπῆρξεν εἷς τῶν πολλῶν ἐραστῶν. Δυστυχῶς δὲν ἐτίμησε οὔτε τὴν θέσιν του οὔτε τὸ ἐπάγγελμά του. Ἡμέραν τινὰ ἡ Μεσσαλῖνα, ἡ γνωστὴ διὰ τὸν ἀκόλαστον βίον της σύζυγος τοῦ Κλαυδίου, ἔδιδεν εἰς τοὺς βασιλικοὺς κήπους ἀγροτικὴν τινα ἐορτήν, ἔχουσιν ὡς θέμα τὸν τρυγητόν. Τὰ πατητήρια ἔθλιβον τὰ σταφύλια καὶ νέο κρασὶ ἔρρεεν εἰς τοὺς κάδους. Γύρω ἀπ' αὐτοὺς ἐπήδων γυναῖκες ἐνδεδυμέναι δέρματα ζώων καὶ ὅμοιαι πρὸς μαινομένης Βακχίδας. Ἡ Μεσσαλῖνα με ξέπλεκα μαλλιά ἐκίνει με χάριν ἕνα θύρσον καὶ παρ' αὐτὴν ὁ εὐνοούμενος ἐρωμένος της Σύλλιος, στεφανωμένος με κισσὸν καὶ φορῶν κοινόρηνους, ἐκινούσῃ τὸ κεφάλι του εἰς τοὺς ἤχους ἑνὸς λάγνου χοροῦ. Μεταξὺ τῆς ἐνθουσιώδους ἐκείνης συναναστροφῆς ἦτο καὶ ὁ Βέττιος Οὐάλης, ἰατρὸς τῆς Αὐλῆς καὶ εἷς τῶν ἐραστῶν τῆς Μεσσαλίνας, ὁ-

1) Πλινίου, *Nat. Hist.* XXIX, 5, 2.

2) Ἡ Μεσσαλῖνα, θυγάτηρ τοῦ Μ. Βαλερίου Μεσσάλα Βαρβάτου, ἐνυμφεύθη 26τῆς τὸν γέροντα Κλαύδιον τῷ 41 μ. Χ. ἀποπέμψαντα τὴν σύζυγόν του Πλαυτίαν Οὐγουλανίαν. Κατ' ἀρχὰς ἔζησε σώφρονα καὶ ἐνάρετον βίον, τοῦλάχιστον ἄνευ δημοσίου σκανδάλου καὶ ἀπέκτησε δύο τέκνα: τὴν Ὀκταβίαν καὶ τὸν Βρεττανικόν. Μετ' ὀλίγον ὅμως, ἡ ζωὴ τῶν ἀνακτόρων ἐξῆψε τὰς φυσικὰς ῥοπὰς καὶ φιλοδοξίας της, ἐπωφελομένη δὲ τῆς ἀδυναμίας τοῦ Κλαυδίου, ἐρρίφθη ἀχαλίνωτος εἰς παντὸς εἶδους ἀκολασίας, περὶ τῶν ὁποίων ὁ Τάκιτος, Πλίνιος ὁ Πρεσβύτερος, ὁ Ἰουβενάλιος, Δίων ὁ Κάσσιος καὶ ἄλλοι μᾶς παρέχουσι πληροφορίας καταπληκτικὰς καὶ σχεδὸν ἀπιστέυτους. Ἔσχε πλῆθος ἐραστῶν, ὅπως: τὸν Πόλυβον, τὸν Μύρωνα, τὸν Μοντάνον, τὸν μῆμον Μνηστήρα, τὸν ἑπαρχὸν τῆς Γαλατίας Σαβῖνον, τοὺς ὁποίους καὶ ἐθανάτωσε. Τὴν αὐτὴν τύχην ἠκολούθησαν καὶ ὅσοι ἠρνοῦντο νὰ ὑποκύψωσιν εἰς τὰς ἐπιθυμίας της, ὅπως ὁ Βινούκιος, ἀνεψιὸς τοῦ Κλαυδίου καὶ ὁ Σιλανός. Παρασυρθεῖσα τέλος ἀπὸ ἔρωτα πρὸς τὸν Γάϊον Σύλλιον, τὸν ὠραιώτερον ἄνδρα τῆς Ῥώμης, τὸν ἠνάγκασε νὰ διαζευχθῇ τὴν γυναῖκά του καὶ ἀποβαλοῦσα πᾶσαν αἰδῶ, ἐπωφελήθη τῆς ἀπουσίας τοῦ αὐτοκράτορος εἰς Ὡστίαν, διὰ νὰ τελέσῃ τοὺς γάμους της μετ' αὐτοῦ παρησίᾳ μετὰ πάσης μεγαλοπρεπείας. Ἀλλ' ὁ αὐτοκράτωρ, πληροφορηθεὶς τὰ γενόμενα, ἔθεσε τέλος εἰς τὰ ὄργια καὶ τὴν φιλοδοξίαν της.

στις εἰς τὸν ἐνθουσιασμὸν τῆς τρελλῆς εὐθυμίας, ἀνεροῖχᾶτο ἐπὶ τῶν δένδρων, ὅπως οἱ πίθηκοι διασκεδάζοντες. Τὶ θὰ ἐσκέπτοντο ἄραγε ὁ Ἀσκληπιάδης καὶ ὁ Θεμίσων διὰ τὸν μαθητὴν τοῦτον, ἐνδεδυμένον ὡς σάτυρον καὶ καβαλλικεύοντα ἓνα κλάδον!... Αἴφνης ἀπὸ τοῦ ὕψους τοῦ δένδρου, ἐφώναξε: Βλέπω ἀπὸ τοῦ μέρους τῆς Ὠστίας μίαν μανιώδη θύελλαν ἐπερχομένην... Ὑστερεύετο ἄραγε ἢ ἔβλεπε πράγματι προχωροῦντα τὸν αὐτοκράτορα εἰδοποιηθέντα ὑπὸ τοῦ Ναρκίσσου, ἀπελευθέρου τοῦ Κλαυδίου, περὶ τῶν ἀκολάστων ἐκείνων Σιατουρναλίων; Ὀλίγον μᾶς ἐνδιαφέρει. Τοῦλάχιστον ἡ ὁργὴ τοῦ Κλαυδίου δὲν ἦτο ἀστείότης. Καὶ ὁ Βέτιος Οὐάλης, καθὼς καὶ πάντες οἱ συμμετασχόντες τῆς ἐξοχικῆς ἐκείνης ἐορτῆς, ὅπως καὶ αὐτὴ ἡ Μεσσαλῖνα ἐφρονεύθησαν ὥρας τινὰς βραδύτερον (τῷ 48 μ. Χ.). Μάλιστα ὁ Βέτιος ὑπῆρξεν ὁ μόνος, ὅστις, ὅταν ἐπλησίαζεν ἡ ὥρα τοῦ μαρτυρίου του ἐφάνη δειλὸς καὶ ἄνανδρος, θελήσας, διὰ νὰ σώσῃ τὴν ζωὴν του, νὰ κατονομάσῃ τοὺς συνενόχους.¹

Ὁ Κλαύδιος τότε, ὅστις δὲν ἠδύνατο νὰ ζήσῃ ἄνευ ἱατροῦ, τὸν ἀντικατέστησε διὰ τοῦ Γ. Στερτηνίου Ξενοφῶντος.

Τοῦ Ξενοφῶντος τούτου ἡ ταυτότης ἐπὶ πολὺ διημφισβητήθη, παρὰ τὰς μαρτυρίας αἵτινες ἀναφέρουσιν αὐτόν. Τοῦτο ὀφείλεται εἰς τὸν Πλίνιον καὶ Τάκιτον, οἱ ὅποιοι ἀναφέροντες αὐτόν, ὀνομάζουσιν² ὁ μὲν πρῶτος Στερτίνιον, ὁ δὲ δεύτερος Ξενοφῶντα. Ἐντεῦθεν καὶ ἡ γνώμη καθ' ἣν πρόκειται περὶ δύο ἐντελῶς διαφόρων προσώπων. Διὰ τοὺς σοβαρωτέρους τῶν ἱστορικῶν, ὅπως ὁ Friedländer π. χ. ὁ Στερτίνιος εἶνε ἄλλος, καὶ ἄλλος ὁ Ξενοφῶν.³ Ἀλλὰ τοῦτο εἶνε πλάνη καταδειχθεῖσα καὶ ἀνασκευασθεῖσα δι' ἐπιγραφῶν αἱ ὁποῖαι ἀνεκαλύφθησαν πρὸ 50 καὶ πλέον ἐτῶν.⁴ Τὰ δύο ταῦτα ὀνόματα σημαίνουν ἓν καὶ τὸ αὐτὸ πρόσωπον: τὸν Γαῖον Στερτίνιον Ξενοφῶντα, υἱὸν τοῦ Ἡρακλείτου, πολίτην Κῶν καὶ ἱατρὸν τοῦ Κλαυδίου. Ἀλλ' αἱ ἐπιγραφαὶ αὗται χύνουσι περισσότερον φῶς ἐπὶ τῆς ταυτότητος τοῦ Ἑλληνος τούτου ἱατροῦ. Δηγοῦνται τὸν βίον του, ἀπαριθμοῦσι τοὺς τιμητικούς τίτλους του καὶ ἐκθειάζουν τὰ προτερήματά του. Ἀποτελοῦσι βιογραφίαν συνάμα καὶ ἐπικήδειον λόγον.

1) Πολλαὶ ἐπιγραφαὶ τοῦ Ἀριμενίου, ἀναφέρουσιν ὅτι οἱ κάτοικοι τῆς πόλεως ταύτης, ἦσαν ὑπερήφανοι διὰ τὸν συμπατριώτην των.

2) Ὁ Πλίνιος (XXIX, 5, 2) τὸν ὀνομάζει Κόϊντον Στερτίνιον (Quintus Stertinus), προφανῶς πλανώμενος, ἀντὶ Γαῖον, ὅπως ἀναφέρουσιν αἱ ἐπιγραφαί.

3) Λουδοβίκου Friedländer, Ῥωμαϊκὰ ἦθη ἀπὸ τῆς βασιλείας τοῦ Αὐγούστου μέχρι τέλους τῶν Ἀντωνίωνων, Τόμοι 3, 1862-71, (Γαλλικὴ μετάφρ. Τόμ. Α', σελ. 124).

4) O. Rayet καὶ M. Dubois in: Annuaire de l'Association des Etudes Grecques (1875, σελ. 271). Bulletin de Correspondance Hellenique, 1881, N° Ἰουνίου καὶ Δεκεμβρίου. Revue Archéologique, 1882, σελ. 200 καὶ ἐξῆς.

Ἴδου τὸ ψήφισμα τῶν συμπατριωτῶν του :

“Γάϊον Στερτίνιον Ἡρακλείτου υἱὸν Κορνηλία Ξενοφῶντα τὸν ἀρχίατρον τῶν Θεῶν Σεβαστῶν καὶ ἐπὶ τῶν Ἑλληνικῶν ἀποκριμάτων χιλιαρχήσαντα, καὶ ἑπαρχον γεγονότα τῶν ἀρχιτεκτόνων, καὶ τιμηθέντα ἐν τῷ τῶν Βρεττανῶν θριάμβῳ, στεφάνῳ χρυσῷ καὶ δόρατι, δῆμον υἱόν, φιλονέροντα, φιλοκαίσαρα, φιλοσέβαστον, φιλορῶμαιον, φιλόπατριν, εὐεργέτην τῆς πατρίδος, ἀρχιερέα τῶν Θεῶν καὶ ἱερέα διὰ βίου τῶν Σεβαστῶν, καὶ Ἀσκλαπιοῦ καὶ Ὑγείας καὶ Ἡπιόνης. Ἱεροταμιεύσαντος Μάρκου Σεπτικίου, Μάρκου υἱοῦ, Ρούφου καὶ Ἀρίστωνος τοῦ Φιλοκλαίου φιλοκαισάρων.”¹

Ἴδου τῇ ἀληθείᾳ ἓνας συνάδελφος διελθὼν πολλὰ ἐπαγγέλματα ξένα πρὸς τὴν ἰατρικὴν. Ἐνας συνάδελφος τοῦ ὁποίου ὁ βίος καὶ ἡ καρδιά ὑπῆρξαν ἐξαιρετικῶς ἀπληροφόρητα. Πόσα ἐπαγγέλματα πλὴν τοῦ ἰατρικοῦ! Καὶ πλὴν τοῦ Τιβερίου—κατανοεῖ τις διατὶ αἱ ἐπιγραφαὶ δὲν μνημονεύουσι τὸν ἰατρόφοβον αὐτοκράτορα—πόσους ἀνθρώπους δὲν ἠγάπησε! Οἱ ἐπιγραφολόγοι μάλιστα θὰ ἀναγνωρίσουν ὅτι ἠγάπησε πολὺ. Ἀλλ’ ἐὰν ὁ Ξενοφῶν ὑπῆρξε φίλος τοῦ Νέρωνος—καὶ τοῦτο δὲν θὰ φανῇ ὑποπτον, ὅταν ἴδωμεν συνεργαζόμενον εἰς τὴν δολοφονίαν τοῦ Κλαυδίου—πῶς ἦτο δυνατόν νὰ εἶνε καὶ φίλος τοῦ Καίσαρος; Μήπως εἶχε πλὴν τῶν ἄλλων προσόντων καὶ τὸ εὐτύχημα νὰ ζήσῃ ἐπίσης πολὺ, ὅπως καὶ οἱ κόρακες; Μήπως αἱ δύο λέξεις: φιλοκαίσαρος καὶ φιλοσεβάστου, εἶνε μᾶλλον γενικοὶ τίτλοι, ἀπλᾶ ἐπίθετα, σημαίνοντα μόνον τὸν Κλαύδιον, ἢ πολὺ πιθανὸν μήπως αἱ ἐπιγραφαὶ αὗται, τῶν ὁποίων ἡ αὐθεντικότης οὐδέποτε ἠμφισβητήθη, ψεύδονται ὡς ἐπικῆδειοι λόγοι; Πολὺ πιθανόν. Ἡ ὑπόθεσις αὕτη φαίνεται ἢ σοβαρώτερα καὶ πιθανοφανεστέρα, ἢ μόνη τὴν ὁποίαν παραδέχονται ἀσφαλῶς, οἱ ἐξ ἐπαγγέλματος ἐπιγραφολόγοι. Ὁ σεβασμὸς καὶ αἱ τιμαὶ τῶν ὁποίων ἠξιώθη ὁ Ξενοφῶν, αἱ ὑπηρεσίαι τὰς ὁποίας προσέφερεν εἰς τὴν πατρίδα του καὶ τοὺς συγγενεῖς του: τὸν Κλεώνυμον καὶ τὸν Φιλῖνον, τοὺς ὁποίους ἀναφέρουσιν αἱ ἐπιτύμβιοι ἐπιγραφαὶ ὑπερηφάνως, ὑπενθυμίζουσιν ὅτι ἦσαν ἀδελφὸς καὶ θεῖος τοῦ ἱατροῦ τῆς Αὐλῆς,² πάντα ταῦτα νὰ παρεπλάνησαν τοὺς Κῶους, οἱ ὅποιοι δὲν ἐφείσθησαν τιμητικῶν τίτλων διὰ τὸν ἔνδοξον συμπατριώτην των, ὅπως αἱ μαρμάριναι στήλαι, αἱ ἐπιγραφαὶ καὶ τὰ ἀγάλμα-

1) Ἐκ τῆς περὶ Κῶ πραγματείας τῶν Ἀγγλῶν ἀρχαιολόγων Patton καὶ Hicks, σελ. 224. Πρβλ. Ἀν. Κινδύνη, loc. cit. σελ. 27.

2) Ἐπιγραφή τις ἀναφέρει ὅτι: «Ἡ Κλαυδία Φοίβη ἐτίμησε διὰ τὴν ἀξίαν καὶ ἀγαθότητά του τὸν σύζυγον καὶ εὐεργέτην της Τιβέριον Κλαύδιον Κλεώνυμον, υἱὸν τοῦ Ἡρακλείτου, ἐκ τῆς Κυρινίας φυλῆς (Quirina), ἀδελφὸν τοῦ Γ. Στερτινίου Ξενοφῶντος. Ὑπῆρξε χιλίαρχος τῆς λεγεῶνος XXII Primigenia ἐν Γερμανίᾳ, περιβληθεὶς δις τὸ ἀξίωμα τοῦ μονάρχου καὶ πολλάκις ἀποσταλὴς εἰς πρεσβείαν διὰ τὸ συμφέρον τῆς χώρας παρὰ τοῖς Σεβαστοῖς». Ἄλλη ἐπιγραφή ἀναφέρει, ὅτι: «Ὁ λαὸς τῶν Καλυμνίων, ἐτίμησε τὸν Τιβέριον Κλαύδιον Φιλῖνον, υἱὸν τοῦ Ξενοφῶντος, θεῖον τοῦ Γ. Στερτινίου Ξενοφῶντος, υἱοῦ τοῦ Ἡρακλείτου, τῆς Κορνηλίας φυλῆς, ἱατρὸν τοῦ Τιβερίου Κλαυδίου Καίσαρος. Ἦτο χιλίαρχος λεγεῶνος».

τα;¹ Ἐγνώριζον φαίνεται πολὺ καλὰ τὸν συμπατριώτην τὸν, καὶ διὰ τὴν ἐπωφεληθῶσιν ἐκ τῆς μετὰ τοῦ Νέρωνος φιλίας αὐτοῦ, συνεπέραναν ὅτι ἔπρεπεν ἐπίσης νὰ ἀγαπᾷ καὶ τὸν Αὐγουστον. Καὶ ἀφοῦ ἠγάπησε τὸν Αὐγουστον, ἔπρεπε νὰ ἀγαπᾷ καὶ τὸν Καίσαρα.

Πράγματι ὅμως ὁ Γάιος Στερτίνιος Ξενοφῶν, δὲν ἠγάπησε παρὰ μόνον τὸν ἑαυτὸν του, τὰ πλούτη, τὰ ἀξιώματα καὶ τὰς τιμὰς. Δι' αὐτὸν οἱ ἄρρωστοι, δὲν ἦσαν ἄνθρωποι πάσχοντες, ἀλλὰ πελάται ἔχοντες χρήματα. Καὶ τοὺς ἀπεμύζα μετὰ τοιαύτης δεξιότητος, ὥστε, ὅπως ἀναφέρει ὁ Πλίνιος,² τοῦ ἀπέφερον κατὰ τὴν ἰδίαν ὁμολογίαν του, περισσότερα τῶν 6.000.000 σηστερτσίων κατ' ἔτος (1.200.000 φρ. χρυσᾷ). Καὶ παρὰ τὰς κολοσσιαίας δαπάνας, τὰς ὁποίας ἔκαμε—δι' ἄγνωστον σκοπὸν—πρὸς καλλωπισμὸν τῆς Νεαπόλεως, ἡ κληρονομία του ἀνῆλθεν εἰς τὸ ἀξιοσέβαστον ποσὸν διὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, εἰς 30.000.000 σηστερτσίων.

Τοιοιτοτρόπως, διὰ τὴν καταπίεσιν ὁ Κλαύδιος νὰ ἔλθῃ εἰς τὴν αὐλήν του, μετεχειρίσθη σχεδὸν βίαν. Ὁ Ξενοφῶν ἠγάπα ὅχι τὴν ἀνεξαρτησίαν του, ὡς θὰ ἐφαντάζετο τις, ἀλλὰ τὴν πελατείαν του. Καὶ διὰ τὴν πίεσιν, ἠναγκάσθη νὰ διπλασιάσῃ τὸ ὑπὸ τοῦ Αὐγούστου καθορισθὲν ποσὸν τῶν 250.000 σηστερτσίων, ὡς μισθοῦ τῶν ἱατρῶν τῆς Αὐλῆς. Ἀλλὰ καὶ πάλιν ὁ φιλοχρήματος Ξενοφῶν δὲν ἔμεινεν εὐχαριστημένος. Παρεπονεῖτο διαρκῶς ὅτι ἐβλάπτοντο τὰ συμφέροντά του καὶ ἔκαμνε θορυβωδῶς ἐπίδειξιν τοῦ χρήματος τὸ ὁποῖον ἐκέρδιζεν ἐκ τῶν πελατῶν του. Ἦτο, ἔλεγε, μία θυσία ἐκ μέρους του, μία μεγάλη θυσία, τὴν ὁποίαν ἔκαμε πρὸς ἀπόδειξιν τῆς πρὸς τὴν αὐτοκρατορικὴν οἰκογένειαν ἀφοσιώσεώς του.

Ἡ δὴθεν αὕτη ἀφοσίωσις, ἡμείφθη ἡγεμονικώτατα καὶ παντοιοτρόπως. Ἀφοῦ ἐπέτυχε τὰ πάντα διὰ τὸν ἑαυτὸν του, ὁ εὐνοούμενος τοῦ Κλαυδίου, ἐπέτυχε διὰ τὸν θεῖόν του καὶ τὸν ἐξάδελφόν του, τὸ δικαίωμα τοῦ Ῥωμαίου πολίτου, τὸ ἀξίωμα τοῦ χιλιάρχου, κολακευτικὰς ἀποστολὰς καὶ πολλὰ χρήματα. Ἐπέτυχεν ἐπίσης διὰ τὴν πατρίδα του Κῶ ἑξαιρετικὰ προνόμια, μεταξὺ δὲ καὶ ἄλλων, τὸ δικαίωμα τῆς ἀσυλίας τῶν ναῶν τοῦ Ἀσκληπιοῦ καὶ τῆς Ὑγείας καὶ τὴν ἀπαλλαγὴν παντὸς φόρου τῶν κατοίκων τῆς νήσου. Ὁ ἴδιος ὁ Κλαύδιος ἀνέλαβεν ἐν τῇ Γερουσίᾳ τὴν ὑπεράσπισιν τῶν δικαιωμάτων τούτων, διὰ λόγου τὸν ὁποῖον ἀσφαλῶς θὰ συνέταξεν αὐτὸς ὁ Ξενοφῶν. Καὶ ἀντὶ νὰ δικαιολογήσῃ διὰ σοβαρῶν ἐπιχειρημάτων τὴν ζητουμένην εὐνοιαν, ἀντὶ νὰ ὑπενθυμίσῃ π. χ. ὅτι οἱ κάτοικοι τῆς Κῶ ὑπῆρξαν γενναῖοι καὶ πιστοὶ σύμμαχοι τῶν Ῥωμαίων, ὁ αὐτοκράτωρ ἠρέκεσθη

1) Εὐρέθῃ ἐπιγραφὴ τις σχετικὴ μὲ τὸν Ξενοφῶντα, ἐπὶ βάσεως ἀγάλματός τινος καταστραφέντος, τοῦ ὁποίου ὅμως φαίνονται αἱ συναρμογαί. Ἄν καὶ δὲν σώζεται ἄγαλμα τοῦ Ξενοφῶντος, ἔχομεν τὴν κεφαλὴν του ἐπὶ μεταλλίῳ ἐξ ὀρειχάλκου τῆς νήσου Κῶ. Ἡ λέξις ΞΕΝΟΦΩΝ καὶ ἡ παρουσία ἐπὶ τῆς ἄλλης πλευρᾶς τῆς Ὑγείας, ἐφεστίου Θεοῦ τῆς νήσου Κῶ, καταδεικνύουσι σαφῶς ὅτι τὸ μετάλλιον, παριστᾷ τὸν ἱατρὸν μας.

2) Πλινίου, Nat. Hist. XXIX, 5, 2.

νὰ ἀπαριθμήσῃ τὰς ὑπηρεσίας, τὰς ὁποίας προσέφερεν εἰς τὴν ἰατρικὴν. Μήπως ὁ Ἀσκληπιὸς δὲν ἐδίδαξεν εἰς αὐτοὺς πρῶτους τὴν τέχνην τοῦ θεραπεύειν; Μήπως παρ' αὐτῶν δὲν διετηρήθη μετὰ τῆς μεγαλειτέρας αἵγλης ἡ δόξα τῆς τέχνης ταύτης; Μήπως τέλος, δὲν ἦσαν συμπατριῶται τοῦ ἱατροῦ του, καταγομένου ἐκ τῆς αὐτῆς οἰκογενείας τοῦ φίλου του, τοῦ εὐεργέτου του, τοῦ Ξενοφῶντος;¹

Καὶ ὁ εὐεργέτης οὗτος, ἐδικαίωσε τὴν ἐμπιστοσύνην, τὴν ὁποίαν τοῦ παρεῖχον καὶ τὰς εὐνοίας διὰ τῶν ὁποίων τὸν περιέβαλλον, ὁ βασιλεύς, ἡ οἰκογένειά του καὶ ἡ πατρίς του, γενόμενος ὁ ἐραστὴς τῆς Ἀγριππίνας καὶ δολοφόνος τοῦ κυρίου του. Εἶν' ἀληθὲς—ὅτι ἠρνήθη νὰ παρασκευάσῃ τὰμανιάρια, τὰ ὁποῖα παρέθηκεν ἡ αὐτοκράτειρα εἰς τὸν σύζυγόν της. Ἄλλ' ἄνευ τῆς ἐπεμβάσεώς του, ἡ μαγειρικὴ τοῦ Ἀλώτου (Halotus) καὶ τὰ δηλητήρια τῆς Λοκούστας,² θὰ ἔχανον τὴν δύναμίν των.

Ἄλλ' ὥς ἀφήσωμεν τὸν Τάκιτον νὰ μᾶς διηγηθῇ τὸν φορικτὸν θάνατον τοῦ αὐτοκράτορος, τοῦ ὁποίου αἱ λεπτομέρειαι ἐγένοντο τόσον πασίγνωστοι, ὥστε πάντες οἱ σύγχρονοι συγγραφεῖς τὰς ἀνέγραψαν.

“Τὸ δηλητήριον ἐτέθη, διηγεῖται ὁ Τάκιτος, εἰς μαγειρευμέναμανιάρια. Ἄλλ' εἴτε διότι ὁ Κλαύδιος ἦτο πολὺ ἡλίθιος, εἴτε διότι ἔπινεν οἶνον, ἡ ἐνέργεια τοῦ φαρμάκου δὲν ἐγένετο ἀμέσως αἰσθητή. Ἡ Ἀγριππίνα τότε ἐν τῇ ἀπελπισίᾳ της, ἀπεφάσισε νὰ ῥιψοκινδυνεύσῃ καὶ προσεκάλεσε τὸν συνένοχόν της Ξενοφῶντα, ὅστις ὑπὸ τὴν πρόφασιν ὅτι διευκολύνει τὸν ἔμετον, εἰσήγαγεν, ὅπως λέγεται, εἰς τὸν λαιμόν του πτερόν ἐμβαπτισμένον εἰς δραστικὸν δηλητήριον.”³

Καὶ οὕτως ἡξιώθη τοῦ τίτλου τοῦ φίλου τοῦ Νέρωνος: Φιλονέρων.

Ἄς ὑποθέσωμεν τώρα τὸ πρᾶγμα ὥς λίαν πιθανόν, ὅτι δηλαδή ἡ μνήμη τοῦ Ξενοφῶντος, ἀσήμου ἐντελῶς καὶ ἀξίου τῆς λησμοσύνης τῶν ιστορικῶν, διετηρήθη μόνον ἐπὶ τῶν ἐπιγραφῶν τῆς Κῶ, καὶ ὅτι ἡ διόρθωσις τοῦ κειμένου τοῦ Marcel Dubois ἥτις δὲν στηρίζεται παρὰ εἰς δύο γράμματα, ἀπορρίπτεται.⁴ Τότε ὁ ἱατρός μας θὰ ἦτο γνωστὸς σήμερον ὥς φίλος τοῦ Κλαυδίου, τὸν ὁποῖον ἐδολοφόνησε, καὶ δὲν θὰ εἶχεν οὐδεμίαν σχέσιν μὲ τὴν Νέρωνα, τὸν ὁποῖον τῇ βοηθείᾳ τῆς Ἀγριππίνας κατέστησεν αὐτοκράτορα. Ἀσφαλῶς ἡ τύχη ἔχει ἐνίοτε παραδόξους ἰδιοτροπίας καὶ ἡ ἐπιγραφολογία δύναται νὰ ἀποβῇ ἐπιστήμη ἀνήθικος.

1) Τακίτου, Χρονικά, Βιβλ. XII, κεφ. 61.

2) Περίφημος Ῥωμαία φαρμακίς. Ὀλίγους μῆνας βραδύτερον (τῷ 55 μ. Χ.) κατὰ διαταγὴν τοῦ Νέρωνος ἐδηλητηρίασε τὸν Βρεττανικὸν ἑτεροθαλῆ ἀδελφόν του. Λέγεται δὲ ὅτι ἡ ἰδία ἐχορήγησεν εἰς τὸν Νέρωνα, ἐκδιωχθέντα τῆς ἀρχῆς, τὸ δηλητήριον, τὸ ὁποῖον ἔφερεν ἐντὸς χρυσῆς πυξίδος, διὰ νὰ αὐτοκτονήσῃ. Ἀπέθανεν ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Γάλβα, φονευθεῖσα μετ' ἄλλων κατὰ διαταγὴν τοῦ αὐτοκράτορος.

3) Τακίτου χρονικά, Βιβλ. XII, κεφ. 67.

4) Πρὸς ὑποστήριξιν τῆς διορθώσεώς του ὁ M. Dubois, δὲν ἔχει παρὰ τὰ προφανῆ ὑπολείμματα ἐνὸς Φ εἰς ἀρχὴν τῆς σειρᾶς καὶ ἐνὸς Α εἰς τὸ τέλος.

* * *

Ἐξ ὧων εἵπομεν ἀνωτέρω, πρέπει κατ' ἀνάγκην ἄραγε νὰ συμπεράνωμεν, ὅτι πάντες οἱ ἱατροὶ οἱ ὅποιοι ἔζησαν ὑπὸ τὸν Τιβέριον καὶ Κλαύδιον, ἦσαν φιλοχρήματοι, κακοήθεις, ἀκόλαστοι, ἐγκληματαίαι; Εἶνε δύσκολον νὰ τὸ πιστεύσωμεν. Μήπως οἱ ἱστορικοί, εἰς τοὺς ὁποίους ὀφείλονται αἱ λεπτομέρειαι τὰς ὁποίας ἀνεφέραμεν ἠπατήθησαν; Μήπως ἐνίστε, δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ φανῶσι καὶ πῶς ὑποπτοί; Μήπως ὁ Σουητώνιος, ὅστις δὲν εἶνε οὔτε σατιρικός οὔτε λιβελλογράφος, δὲν ἀρέσκεται ἰδιαίτερος εἰς τὴν περιγραφὴν σκανδαλωδῶν ἀνεκδότων; Μήπως αἱ συστηματικαὶ ἐπιθέσεις Πλινίου τοῦ Πρεσβυτέρου κατὰ τῆς ἱατρικῆς δὲν εἶνε φωνασκαίαι ἐνὸς μεμψιμοίρου Ῥωμαίου, ἐχθροῦ ὅλων τῶν καινοτομιῶν, πρὸ πάντων δὲ τῶν Ἑλληνικῶν καινοτομιῶν; Μήπως τέλος αὐτὸς ὁ Ἰάκιτος, ὁ ἄσπονδος ἐχθρὸς τῶν ἐλαφρυντικῶν περιπτώσεων, δὲν παρέχει εὐήκοον τὸ οὖς εἰς τὰς κατηγορίας; Μήπως αἱ ἀόριστοι αὗται κατηγορίαι, διαδοθεῖσαι εἰς τὸν λαὸν καὶ τόσον ἐπιπολαίως πιστευταὶ γενόμεναι, τὰ λαϊκὰ ταῦτα ἀναμασσήματα, τὰ ὅποια ἀνεμίγνυνον τοὺς ἱατροὺς εἰς κάθε ἀτιμίαν, στεγαζομένην εἰς τὰ ἀνάκτορα τῶν Καισάρων, δὲν ἔχουν ὡς κυρίαν ἀφορμὴν τὸν ὑποθαλπόμενον φθόνον διὰ τὰ προνόμια, τὰς τιμὰς καὶ τὰς περιουσίας, τὰς ὁποίας ἀπέκτων οἱ ξένοι, ἰδίως δὲ οἱ Ἕλληνες! Βεβαίως δὲν δυνάμεθα, οὔτε θέλομεν νὰ ὑπερασπίσωμεν τὸν Βέττιον Οὐάλην καὶ τὸν Γ. Στερτίνιον Ξενοφῶντα. Ὁ πρῶτος ὑπῆρξεν ἀκόλαστος καὶ φαῦλος, ὁ δεύτερος φιλόδοξος, πλεονέκτης, ἀσυνείδητος, ὅστις εὗρισκων ἀνεπαρκῆ καὶ πρόσκαιρον τὴν θέσιν εἰς τὴν ὁποίαν τὸν ἀνύψωσεν ἡ ἀδυναμία τοῦ κυρίου του, ἠθέλησε νὰ ἐκμεταλλευθῇ τὴν νεαρὰν μητέρα τοῦ μέλλοντος αὐτοκράτορος, ἐξασφαλίζων διὰ βδελυρᾶς συνενοχῆς τὴν ἐμπιστοσύνην της.¹ Ἀλλὰ διὰ τοῦτο πρέπει, ὅπως οἱ σατιρικοί, νὰ καταστήσωμεν ὁλόκληρον ἓνα σῶμα ὑπεύθυνον διὰ τὰ κακουργήματα τῶν δύο τούτων ἀνθρώπων καὶ τινων ἄλλων; Βεβαίως ὄχι.

Κατὰ τὴν ἰδίαν ἐποχὴν ὑπῆρχον ἐν Ῥώμῃ ἱατροὶ ἀξιοὶ τοῦ ὀνόματός των, τιμῶντες τὸ ἐπάγγελμά των ὅπως ἕκαστος ἠδύνατο. Ἐπιστημονικὰ ἔργα, τῶν ὁποίων τινὰ περιεσώθησαν μέχρις ἡμῶν, πολύτιμα ἐνεπίγραφα μνημεῖα, καὶ οἱ ἀνεπιφύλακτοι ἔπαινοι διασήμων ἱατρῶν μεταγενεστέρων, ὅπως τοῦ Γαληνοῦ, ἀποδεικνύουσιν ὅτι παρὰ τοὺς Οὐάλεντας καὶ Ξενοφῶντας ὑπῆρχον ἱατροὶ πρακτικοὶ καὶ ἀφοσιωμένοι, περιβαλλόμενοι διὰ τῆς ἐμπιστοσύνης καὶ τῆς εὐγνωμοσύνης τῶν πελατῶν των, διὰ τῆς ἀγάπης καὶ τοῦ σεβασμοῦ τῶν μαθητῶν των, τοῦ θαυμασμοῦ τῶν πόλεων, τῶν ὁποίων ἐνοσσήλευον τοὺς ἀσθενεῖς, τῆς ὑπολήψεως τῶν συναδέλφων των, οἱ ὅποιοι τοὺς ἐγνώριζον καὶ τῶν διαδόχων αὐτῶν.

1) Ὁ Βέττιος Οὐάλης, ὅπως εἶδομεν, ἀπέθανεν ἐν μέσῳ τῶν βασανιστηρίων. Ὅσον ἀφορᾷ τὸν Ξενοφῶντα, ἀφοῦ διετέλεσεν ἐπὶ τινα χρόνον ἱατρὸς τοῦ Νέρωνος, ἐπέστρεψεν εἰς τὴν πατρίδα του, ὅπου καὶ ἀπέθανε. Ὁ M. Dubois, εὔρε τὴν ἐπιτύμβιον πλάκα του: «Εἰς τὸν Γ. Στερτίνιον Ξενοφῶντα, υἱὸν τοῦ Ἡρακλείτου, ἀποθανόντα, εὐεργέτην τῆς πατρίδος του. Εἰς ἀνάμνησιν».

Τοιοῦτοι ὑπῆρχον καὶ εἰς τὴν Αὐλὴν. Εἰς τὸν κόσμον ἐκείνον τὸν ἀνάμικτον, κινούμενον περὶ τὸν Κλαύδιον, εἰς τὴν κοινωνίαν ἐκείνην, ἀποτελούμενην πρὸ πάντων ἔξ ἀπελευθέρων, ἀμφιβόλου προελεύσεως μὲ ἔνστικτα ποταπὰ καὶ ἥθη βάρβαρα, ὑπῆρχεν ἓνας ἄνθρωπος, ὅστις διὰ τῶν μεγάλων γνώσεών του, τὴν εὐγένειαν τοῦ χαρακτῆρος, τὰ καθόλου ἔνστικτα καὶ τὰς ἀτομικὰς του ἰδέας, προσελκύει τὸ ἐνδιαφέρον, τὴν ἐκτίμησιν καὶ τὴν συμπάθειαν. Καὶ ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς εἶνε ἀκριβῶς Ἑλληνας ἰατρός. Ἐκαλεῖτο Σκριβώνιος Λάργος,¹ ζήσας ἐπὶ πολλὰ ἔτη τιμίως καὶ ἐναρέτως εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ Κλαυδίου, ὅπου εἶχε προσελκύσει τὴν συμπάθειαν καὶ προστασίαν τοῦ Καλλίστου.

Ὁ Κλαύδιος, ὅπως γνωρίζομεν, παρεδίδετο καθ' ὁλοκληρίαν εἰς τοὺς ἀπελευθέρους του. Δὲν εἶχε θέλησιν παρὰ τὴν ἰδικήν των, τὰς συμπαθείας καὶ τὰ μίσση των, αἱ ὁποῖαι τοῦ ἐπεβάλλοντο παρ' αὐτῶν.² Ἄλλ' οὐδεὶς ἀπῆλθεν ἀπολύτου κύρους καὶ ἐμπιστοσύνης, ὅπως ὁ Κάλλιστος, ὅστις ὤφειλε τοῦτο—καὶ τὸ διετήρει ἐπιμελῶς—διότι ὑπὸ τὸν Καλιγούλαν ἔσωσε τὸν κύριόν του ἀπὸ τινος δηλητηριώδους ποτοῦ. Τὸ ἐπιφανὲς λοιπὸν τοῦτο πρόσωπον συνετέλεσεν εἰς τὴν τύχην τοῦ Σκριβωνίου Λάργου. Οὗτος δὲ εὐγνωμονῶν τοῦ ἀφιέρωσεν ἐν τῶν ἱατρικῶν του βιβλίων, παρακαλῶν αὐτὸν νὰ τὸ ἀναγνώσῃ καὶ νὰ τὸ κρίνῃ. “Διότι ἡ κρίσις σου, προσέθετε, μὲ ἐμπνέει μεγαλειτέραν πεποίθησιν—*plurimum enim iudicio tuo tribuo*.” Καὶ ὁ Κάλλιστος ὄχι μόνον τὸ ἀνέγνωσεν, ἀλλὰ καὶ τὸ ὑπέβαλεν εἰς τὸν αὐτοκράτορα, ὅστις μολονότι ἐνοσηλεύετο τότε ὑπὸ τοῦ Ξενοφῶντος, τὸν προσέλαβε καὶ τὸν παρέλαβε κατόπιν εἰς τὴν ἐκστρατείαν τῆς Βρεττανίας.

“Μοῦ ἀπέδειξες, ἔγραφεν εἰς τὸν Κάλλιστον, ὁ εὐγνωμονῶν ἰατρός τὴν καλλωσύνην καὶ τὴν συμπάθειάν σου, ὅχι μὲ λόγια, ἀλλὰ μὲ ἔργα. Χωρὶς νὰ σὲ παρακαλέσω, ἐμάντευσες τὸν διακαέστερον πόθον μου, τὴν μεγάλην ἐπιθυμίαν ποῦ εἶχα, νὰ μάθω ὅτι τὸ βιβλίον μου ἔπεσε στὰ χέρια τοῦ Θεοῦ μας Καίσαρος. Χάρις εἰς σὲ αἱ ἐργασίαι μου ἔτυχον τῆς γλυκυτέρας καὶ ἐνδοξοτέρας ἀμοιβῆς. Πόσον λυποῦμαι ποὺ δὲν μπορῶ νὰ ἐξοφλήσω τὴν πρὸς σὲ ὀφειλήν μου παρὰ μὲ τὸ ταπεινὸν καὶ εὐτελὲς τοῦτο ἀπάνθισμα: Ἱατρικαὶ Συνθέσεις! (*Compositiones ἢ De Compositione medicamentum*). Δυστυχῶς εὐρίσκομαι μακρὰν τῆς Ῥώμης καὶ δὲν ἔχω μαζί μου, παρὰ ἐλάχιστα βι-

1) Τὸ ῥωμαϊκὸν ὄνομα *Scribonius Largus*, εἶναι ἀπὸ τὰ συνήθη ὀνόματα υἱοθεσίας, διδόμενα εἰς τοὺς Ἑλλήνας ἰατροὺς, ὅταν ἀνεγνωρίζοντο ῥωμαῖοι πολῖται ἢ ἐλάμβανον τὰ ὀνόματα τῶν πατρῶων των, οἵτινες τοὺς ἀπελευθέρουν. Μόνον ἐκ τῶν ἐπιγραφῶν γνωρίζομεν τὰ ἀληθινὰ ὀνόματα τῶν Ἑλλήνων ἱατρῶν, οὐδεμία δὲ σχετικὴ ἐπιγραφή σώζεται μὲ τὸν Σκριβώνιον Λάργον.

2) Ἦτο, λέγει ὁ *Velleius Paterculus*, ὁ ἀπελευθέρους τῶν ἀπελευθέρων του καὶ ὁ δοῦλος τῶν δούλων του: *liberorum suorum libertus, servorumque servus*. Ὁ δὲ Σουητώνιος (*Βίος Κλαυδίου*, XXIX) λέγει:παραδοθεὶς εἰς τοὺς ἀπελευθέρους καὶ τὰς γυναῖκάς του ὁ Κλαύδιος, ὑπῆρξε μᾶλλον δοῦλος παρὰ αὐτοκράτωρ. «*His (libertis) uxoribusque addictus non principem se, sed ministrum egit....*»

βλία ἐκ τῶν ἀπαραιτήτων. Βραδύτερον ὅμως, ἴσως πολὺ γρήγορα, θὰ γράψω γιὰ σὲ πλήρη πραγματείαν ὅλων τῶν φαρμάκων, εἰδικῶν διὰ κάθε ἀσθένειαν».

Τὸ χειρικὸ τοῦ Καλλίστου ἦτο τυχερό. Ὅποια διαφορὰ μεταξὺ τοῦ Σκριβωνίου Λάργου καὶ τῶν συναδέλφων του, οἱ ὅποιοι ἐκνηγοῦσαν τὴν τέχνην ἢ ἐκείνων, οἱ ὅποιοι διὰ νὰ διαφημισθῶσι διεκήρυττον ὅτι ἀνακαινίζουν καὶ τελειοποιοῦν τὸν μεθοδισμόν! Πολὺ μετριοφρων καὶ πολὺ ἀφωσιωμένος εἰς τὸ ἔργον του ὁ Σκριβώνιος δὲν ἐσκέπτετο παρὰ πῶς νὰ φανῇ χρήσιμος εἰς τοὺς ὁμοίους του. Κανεῖς δὲν εἶχε περὶ τῆς τέχνης του καλλιτέραν ἰδέαν ἀπὸ αὐτόν, κανεῖς δὲν ἔδειξε διὰ τοὺς ἀσθενεῖς του μεγαλειτέραν εὐσπλαγχνίαν, μεγαλειτέραν συμπάθειαν. Ἡ εἰκὼν τὴν ὁποίαν μᾶς παρέχει ὁ Κέλσος¹ περὶ τοῦ χειρουργοῦ, εἶνε βεβαίως ἀρίστη καὶ θαυμασία. Ἀλλὰ καὶ ἡ εἰκὼν τοῦ ἱατροῦ, τοιαύτην, οἶαν δυνάμεθα νὰ ἀρυσθῶμεν ἐκ τινος ἐπιστολῆς τοῦ Σκριβωνίου Λάργου πρὸς τὸν Κάλλιστον, δὲν ὑστερεῖ κατὰ τὴν εὐγένειαν τῆς ἐμπνεύσεως.

“Δὲν εἶμαι, λέγει, οὔτε φιλόδοξος, οὔτε φιλοχρήματος. Ἀγαπῶ μόνον τὴν τέχνην μου. Τὴν θεωρῶ ὡς τὴν ὠραιότεραν τῶν τεχνῶν καὶ σχεδὸν ὑπεράνθρωπον τὴν τέχνην, ἥτις μᾶς ἐπιτρέπει νὰ ἀνακουφίζωμεν τοὺς ὁμοίους μας καὶ νὰ τοὺς χαρίζωμεν τὴν υἰεῖαν. Αὐτὸ εἶναι ὁ σκοπὸς της, ὁ μοναδικὸς της σκοπός. Ἀξιοὶ περιφρονήσεως εἶναι οἱ ἀνωφελεῖς καὶ οἱ ἐγωῖσταί, ἀλλ’ ἄξιοι μεγαλυτέρας ἀκόμη περιφρονήσεως μεταξὺ ὅλων καὶ ἄξιοι τοῦ μίσους τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν Θεῶν εἶναι οἱ ἱατροὶ ἐκεῖνοι, τῶν ὁποίων ἡ ψυχὴ δὲν ξεχειλίζει ἀπὸ συμπάθειαν καὶ φιλανθρωπίαν. Ὁ ἱατρὸς δὲν πρέπει νὰ ῥυθμίζῃ τὸ συμφέρον του καὶ τὰς ὑπηρεσίας του ἀναλόγως τοῦ πλούτου καὶ τῆς κοινωνικῆς θέσεως τῶν πελατῶν του. Πρέπει ἐξ ἴσου νὰ ἐνδιαφέρεται δι’ ὅσους ἔχουν τὴν ἀνάγκην τῆς βοηθείας του. Καὶ οἱ ἐχθροὶ ἀκόμη τῆς πατρίδος ἔχουν τὰ αὐτὰ δικαιώματα ἐπὶ τῆς φιλανθρωπίας του. Ὡς στρατιώτης καὶ ὡς πολίτης βεβαίως θὰ τοὺς πολεμήσῃ ἄνευ οἴκτου. Ἀλλ’ ὡς ἱατρὸς θὰ τοὺς νοσηλεύσῃ καὶ θὰ τοὺς θεραπεύσῃ. Καὶ πιστὸς εἰς τὰς ὑποχρεώσεις τὰς ὁποίας ἐπιβάλλει τὸ ἐπάγγελμά του, οὐδέποτε νὰ τοὺς χορηγήσῃ βλαβερόν φάρμακον. Ἐὰν ἡ τέχνη αὕτη δὲν ἀφοσιοῦται ὁλόκληρος εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῶν ἀσθενῶν, ἡ ἱατρικὴ προδίδει τότε τὴν ὑπόσχεσιν τὴν ὁποίαν ἔδωκεν εἰς τοὺς ἀνθρώπους, νὰ εἶναι εὐεργέτις καὶ φιλάνθρωπος».

Τὴν γλῶσσαν ταύτην, τόσον ἀξιοπρεπῇ καὶ τόσον ὑπερήφανον, ὁ Σκριβώνιος Λάργος, γνωρίζει νὰ εὗρίσκῃ ἐπίσης ὁσάκις πρόκειται νὰ ὑπερασπίσῃ τὰς ἀτομικὰς του ἰδέας. Καὶ δὲν ἔχει ὀλίγας. Μαθητὴς τοῦ Ἑρασιστράτου καὶ τοῦ Ἡρόφιλου, διὰ τὸν ὁποῖον ἡ φαρμακολογία εἶναι ἐκ τῶν σπουδαιότερων κλάδων τῆς ἱατρικῆς,² ὁ Σκριβώνιος παραδέχεται ὅτι δὲν εἶναι δυ-

1) Κέλσου, De Medecina, ἀρχὴ τοῦ VII βιβλίου.

2) Ὁ Ἡρόφιλος ἀσχοληθεὶς καὶ περὶ τὴν φαρμακολογίαν, ἐξετίμα μέγας τὰ φάρμακα θεωρῶν αὐτὰ «οἷόν περ Θεῶν χεῖρας εἶναι».

νατὸν νὰ θεραπεύσωμεν τὰς ἀσθενείας ἄνευ τῆς βοηθείας τῶν φαρμάκων. Διὰ τοῦτο ἐξ ὅλου τοῦ ἔργου τοῦ Κέλσου, τὸ ὁποῖον προσεκτικώτατα ἐσπούδασε, προτιμᾷ τὸ πέμπτον βιβλίον, τὸ ὁποῖον καὶ εὐχαριστότερον παραθέτει. Θεωρεῖ ἑαυτὸν μαθητὴν του, διότι ὁ συγγραφεὺς τοῦ *De Medecina*, παρέδωκεν εἰς τὸ κοινὸν ἀρκετὰς συνταγὰς φαρμάκων. Καὶ εἶνε ὑπερήφανος διότι δύναται νὰ σημειώσῃ φάρμακά τινα εὑρεθέντα ὑπὸ τοῦ διδασκάλου του καὶ παραμείναντα ἀνέκδοτα. Ἡ ἐφεύρεσις τῶν φαρμάκων διὰ τὸν Σκριβώνιον εἶναι δῶρημα θεῖον—*munus divinum*—καὶ δὲν παράγει τὴν λέξιν *Medicina*¹ ἐκ τῆς λέξεως *Mederi* (*medeor*=ἰῶμαι θεραπεύω), ἀλλὰ ἀπὸ τὴν λέξιν *medicamentum* (= φάρμακον). Διὰ τοῦτο, λέγει, πρέπει νὰ περιφρονοῦμεν ὅσους θέλουν νὰ ἀποστερήσουν τὴν ἱατρικὴν τῶν ἰσχυρῶν τούτων βοηθημάτων. Ἀπ' ἐναντίας ἄξιοι ὑπολήψεως καὶ ἐκτιμήσεως εἶναι ὅσοι καταφεύγουν εἰς αὐτὰ πρὸς ὄφελος τῶν ἀσθενῶν. Μόνον οὗτοι σέβονται τὴν παράδοσιν. Μήπως οἱ πρῶτοι ἄνθρωποι δὲν ἐθεραπεύοντο μὲ βότανα καὶ ῥίζας, καὶ δὲν ἔδειχναν ζωηρὰν ἀπέχθειαν πρὸς τὸν σίδηρον, ὅστις κόπτει τὰ μέλη καὶ τὰς σάρκας καὶ τὸ πῦρ τὸ ὁποῖον καίει αὐτά! Ἄς τοὺς μιμηθῶμεν λοιπόν, καὶ ὁ ἱατρὸς ὅστις θέλει νὰ ἀνακουφίξῃ τοὺς ἀνθρωπίνους πόνους, ἃς ἀκολουθῇ ἓνα τακτικὸν καὶ λογικὸν τρόπον. Ἀφοῦ δὲ οἱ μεγάλοι ἱατροί, ὅπως ὁ Ἀσκληπιάδης καὶ σοφοὶ ὅπως ὁ Κέλσος, ἀπέδωκαν μεγάλην σημασίαν εἰς τὴν δίαιταν, καὶ ἐνησχολήθησαν πάντοτε, πότε καὶ ὑπὸ ποίαν μορφήν νὰ παρέχουν τὴν τροφήν εἰς τὸν ἀσθενῆ, αἱ λοιπόν, ἔστω: ὁ ἱατρὸς ἃς δοκιμάσῃ πρῶτον τὴν μέθοδον ταύτην. Ὅταν αἱ τροφαὶ ἐκλεχθοῦν καὶ δοθοῦν ἐν καιρῷ, δύνανται νὰ εἶναι ὠφέλιμοι. Ἀλλ' ἐὰν ἡ ὠφέλεια δὲν ἐπέρχεται ἀπὸ τῶν πρώτων ἡμερῶν, τότε ἀμέσως νὰ καταφεύγῃ εἰς τὰ φάρμακα, τὰ ὁποῖα εἶναι ἰσχυρότερα καὶ ἀποτελεσματικώτερα ἀπὸ τὰς τροφάς. Μόνον ἐὰν μεταχειρισθῇ αὐτὰ εἰς μάτην, τότε πρέπει νὰ αποφασίσῃ νὰ κόψῃ καὶ ἐν ἐσχάτῃ ἀνάγκῃ νὰ καύσῃ. Διὰ τῆς μεθόδου ταύτης, προσθέτει ὁ συγγραφεὺς, διὰ τῶν φαρμάκων τούτων, τὰ ὁποῖα ἐμελετήθησαν μετὰ προσοχῆς, ἐφηρομόσθησαν εἰς διαφόρους ἀσθενείας καὶ ἐχορηγήθησαν ἐν καιρῷ, ἀπέκτησα τὴν φήμην, διὰ τὴν ὁποίαν εἶμαι ὑπερήφανος. Χάρις εἰς αὐτὰ ἐπίσης βλέπει τις καθημερινῶς ἱατροὺς ἀσήμους, ἀφανεστάτους—καὶ ντρέπομαι νὰ τὸ ὁμολογήσω—ἐλάχιστα μορφωμένους, νὰ ἔχουν μεγαλειτέραν πελατείαν παρὰ σοφώτατοι

1) Ὅπως βλέπουμεν, ὁ Σκριβώνιος Λάργος δὲν ἦτο δυνατὸς γραμματικὸς, καὶ διὰ νὰ ὑποστηρίξῃ τὴν γνώμην του δὲν ὑποχωρεῖ οὐδὲ πρὸ τῶν φανταστικωτέρων ἐτυμολογιῶν. Ἐὰν ἐπανήρχετο μετὰ τὴν ἡμῶν, θὰ ἐμάνθανεν, ὅτι κατὰ τὸν Μ. Bréal αἱ λέξεις: *medicamentum*, *medecina* καὶ *medicus* παράγονται ἀπὸ τὸ *meditor*, τὸ ὁποῖον εἰς τὴν Ὑσκιαν γλῶσσαν, ἐσήμαινε τὸν ἱατρὸν ἢ τὴν θεὰν τῆς Ἰατρικῆς, ἣτις ἔκαλεῖτο *Meditrina* καὶ τῆς ὁποίας ἡ ἐορτὴ ἐπανηγυρίζετο κατὰ μῆνα Ὀκτώβριον ὑπὸ τὸ ὄνομα *Meditrinalia*. Ἡ ἂν προῦτίμα τὴν γνώμην τοῦ R. Briau, ὅστις παράγει τὴν λέξιν *medicus* ἐκ τῆς Ὑστικῆς *Meddix*, τῆς ὁποίας ὁ πίναξ τῆς Βαντίας (πόλεως τῆς Ἰταλίας) παρέχει τὴν κλίσιν: Ὀνομαστικὴ *meddix*, γενικὴ *medikei*, δοτικὴ *medikei*, αἰτιατικὴ *medikim* καὶ ἀφαιρετικὴ *medicatud*.

ἄνδρες καὶ πλήρεις τιμῶν. Οὗτοι τοῦλάχιστον ἐσπούδασαν εἰς τὰ βιβλία ἢ ἀπλούστατα εἰς τὰ καταστήματα τῶν ῥιζοτόμων καὶ φαρμακοπωλῶν τὰς ιδιότητας τῶν φυτῶν. Φάρμακα δέ τινα ἀποτελεσματικά, ἀποτελούμενα ἀπὸ τὰ βότανα ταῦτα, ἤρκεσαν νὰ τοὺς ἀναδείξουν καὶ νὰ τοὺς ἐξασφαλίσουν τὴν τύχην των. Διότι πράγματι οἱ ἄρρωστοι συνήθως ἀγαποῦν νὰ τοὺς δίδουν γιαιτρικά, καὶ ἐκτιμοῦν τὸν ἱατρὸν ἀναλόγως τοῦ ἀριθμοῦ τῶν συνταγῶν του. Μεγάλη καὶ ὀρθὴ παρατήρησις. Ἡ πολυφαρμακία ὑπῆρξε πάντοτε δημοφιλής.

Καὶ ὅμως ὁ μέγας Ἀσκληπιάδης, τὸν ὁποῖον τόσον ἀγαπᾷ καὶ τόσον θαυμάζει, ἦτο ἐχθρὸς τῶν φαρμάκων καὶ οὐδέποτε ἐχορήγει αὐτὰ εἰς τοὺς ἀσθενεῖς του. “Μάλιστα. Τὸ γνωρίζω, ἀπαντᾷ ὁ Σκριβώνιος Λάργος, ἀλλὰ τὸ ἔνδοξον ὄνομα τοῦ Ἀσκληπιάδου, δὲν μὲ θαμβώνει, οὔτε μὲ πτοεῖ. Δὲν φοβοῦμαι νὰ διαβεβαιώσω, ὅτι ἀνεπαρκῶς ἐσπούδασε τὸ ζήτημα τοῦτο, καὶ ὅτι ἠπατήθη, διότι τέλος ἦτο ἄνθρωπος,—*homo fuit*—καὶ ὑπέκειτο εἰς πλάνην. Ἀπατῶνται ἐπίσης σήμερον, ὅσοι βαδίζουν ἐπὶ τὰ ἴχνη του. Οὗτοι εἶνε ἀμαθεῖς ἢ ἐγκληματαίαι καὶ ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν ἀξιοκατάκριτοι. Ἐὰν δὲν γνωρίζουσι τὰς ιδιότητας τῶν φαρμάκων, ἀποδεικνύουσι μεγάλην ἀμέλειαν ἢ ἄγνοιαν ἀσυγχώρητον. Ἐὰν τὰ σπουδάσουν, δὲν θὰ δυνηθοῦν νὰ ἀρνηθοῦν τὴν ὠφελιμότητά των. Ἀρνούμενοι ὅμως νὰ τὰ μεταχειρισθοῦν, τότε καταφαίνονται ἀγνωμονέστατοι καὶ συνάμα ἀπαθέστατοι πρὸς τὰ δεινὰ τοῦ ἀνθρώπου.”

Καὶ διὰ νὰ καταπείσῃ τοὺς συναδέλφους καὶ νὰ τοὺς διδάξῃ, ταῦτοχρόνως δὲ νὰ τιμήσῃ τὸν εὐεργέτην του Κάλλιστον καὶ νὰ κολακεύσῃ τὸν Κλαύδιον, ὁ Σκριβώνιος Λάργος ἔγραψεν ὑπὸ τὸν τίτλον *Compositiones ἢ De compositione medicamentum*,¹ περιεργοτάτην φαρμακοποιίαν. Παρατηρεῖ τις ἐν αὐτῇ μὲ πόσῃν ἐπιμέλειαν ἐμελέτησε τὰ φυτά. Ἄλλως τε, διηγεῖται ὁ ἴδιος, ὅτι κατὰ τὴν ἐν Βρεττανίᾳ διαμονήν του, δὲν ἔπαυσε διατρέχων τὰ ὄρη πρὸς ἀναζήτησιν ἱατρικῶν βοτανῶν, καὶ καυχᾶται, ὅτι ἀνεκάλυψεν ἰδίως παρὰ τὸν λιμένα τῆς Σελήνης (*Lunae portus*), βοτάνην τινὰ μὴ ὑπάρχουσαν ἐν Ἰταλίᾳ, ἀποτελεσματικωτάτην κατὰ τῶν δηγμάτων τῶν ὄφρων.²

1) Ὑπέθεσάν τινες ὅτι ὁ Σκριβώνιος Λάργος ἔγραψεν ἐλληνιστὶ καὶ ὅτι τὸ λατινικὸν κείμενον τὸ ὁποῖον διεσώθη μέχρις ἡμῶν εἶναι μετάφρασις. Ἀλλὰ τοῦτο εἶνε πλάνη. Ἀπὸ τοῦ Κέλσου καὶ ἐντεῦθεν, Ἕλληνες τινες ἱατροὶ ἔγραψαν λατινιστί, μετὰξὺ δὲ αὐτῶν καὶ ὁ Λάργος. Εἰς τὴν πρὸς τὸν Κάλλιστον ἀφιέρωσίν του, λέγει ἐπίτηδες: *Non es passus cessare tuum erga me pietatis officium, tradere scripta mea latina medicinalia Deo nostro Caesari....*

Τὸ ἔργον τοῦτο περιέχον περὶ τὰς 300 συνταγὰς, ἐξεδόθη τὸ πρῶτον ἐν Παρισίοις τῷ 1527 ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου Rullius. Ταύτην ἐπηκολούθησαν καὶ ἄλλαι, νεωτέραι δὲ ἐγένετο ὑπὸ τοῦ Helmerich τῷ 1887.

2) «*In Italiae regionibus nusquam eam vidi herbam, nisi Lunae portu cum Brettaniam peteremus cum deo nostro Caesare, plurimum circa circumdatos montes.*»

Ἐπίσης μὲ πόσῃν χαρὰν τὴν περιγράφει καὶ πόσον εὐχαριστεῖται νὰ ἀναλύῃ διὰ μακρῶν τὰ σωτήρια ἀποτελέσματά της! Λοιπόν, τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἦσαν σπάνιοι οἱ ἰατροί, οἱ ὅποιοι διημφισβήτουν ἀπὸ τοὺς ῥιζοτόμους τὴν φροντίδα τῆς συλλογῆς τῶν βοτανῶν καὶ τῆς παρασκευῆς αὐτῶν, καὶ ἀκόμη σπανιώτεροι ἐκεῖνοι οἱ ὅποιοι ἐκοπίασαν νὰ γράψουν ἐπὶ τοιούτων ζητημάτων. Ὑπῆρξεν ἄλλοτε ὁ γέρον Κάτων. Ἀλλὰ καὶ οὗτος μόνον τὰς ἰδιότητας τοῦ λαχάνου ἐγνώριζε καὶ ἐνδιεφέρετο περισσότερο διὰ τὰ χόρτα ποῦ ὠφελοῦν τοὺς βοῦς, παρὰ τὰ φαρμακευτικὰ φυτά. Ὑπῆρξεν ἐπίσης ὁ ἀπελεύθερος τοῦ Πομπηίου Λενναῖος, ὅστις ἐκόμισεν εἰς τὴν Ῥώμην καὶ μετέφρασε λατινιστὶ τὰς εἰς τὴν βιβλιοθήκην τοῦ Μιθριδάτου εὑρεθείσας ἀπειρους φαρμακευτικὰς παρασκευάς. Ἀλλὰ τοῦτο ἦτο ἀπλῆ τις συλλογὴ ἀντιφατικῶν ἐκθέσεων, ἄνευ εἰρμοῦ καὶ ἄνευ πρακτικῆς ὠφελείας.¹ Ὑπῆρξεν ἀκόμη καὶ πραγματεία τις γραφεῖσα ὑπὸ τινος Γαίου Βαλγίου, περιφήμου διὰ τὴν πολυμαθειάν του, *omnium botanorum artium magister*, ἀφιερωθεῖσα εἰς τὸν Αὐγουστον. Ἀλλ' ὁ συγγραφεὺς της εἰς τὸν πρόλογόν του πεπεισμένος τελείως ὅτι ἐκ τοῦ αὐτοκράτορος καὶ ὅχι ἐκ τῆς πραγματείας του ὠφείλεν ἡ ἀνθρωπότης νὰ ἀναμένη τὴν θεραπείαν ὅλων τῶν δεινῶν της, δὲν ἔλαβε τὸν κόπον νὰ τὴν τελειώσῃ.

Τὸ προτέρημα καὶ ἡ μεγάλη ὑπεροχὴ τοῦ βιβλίου τοῦ Σκριβωνίου Λάργου ἔγκειται εἰς τὸ ὅτι αἱ βοτάναι ἐσπουδάσθησαν ἐν αὐτῷ ὅχι ὡς φυτὰ αὐτὰ καθ' ἑαυτά, ἀλλ' ἀναλόγως τῶν ὠφελειῶν των. Κατανοεῖ τις εὐκόλως, ὅτι ὁ συγγραφεὺς εἶνε μᾶλλον ἰατρὸς παρὰ βοτανολόγος, καὶ ὅτι ἂν ἐπαγγέλλεται τὸν βοτανολόγον, τοῦτο προέρχεται ἐκ τῆς μεγάλης ἐπιθυμίας νὰ θεραπεύσῃ τοὺς ἀσθενεῖς. Τὸ πλεῖστον τῶν προκατόχων τοῦ Ἑλλήνων καὶ Λατίνων, εἶχον κατατάξῃ τὰ φάρμακα κατὰ τὰ διάφορα βασίλεια ἀπὸ τῶν ὁποίων προέρχονται, τὰ δὲ φυτικὰ φάρμακα ἀναλόγως τῶν φυτῶν, τὰ ὅποια ἐλάμβανον μέρος εἰς τὴν σύνθεσίν των. Ὁ Σκριβώνιος Λάργος φαίνεται ὅτι πρῶτος ἔσχε τὴν ἰδέαν, τὴν ὁποίαν βραδύτερον ἠκολούθησε Πλίνιος ὁ πρεσβύτερος, συνισταμένην εἰς τὴν κατάταξιν τῶν φυτῶν ἀναλόγως τῶν μερῶν τοῦ σώματος ἐπὶ τῶν ὁποίων πρόκειται νὰ ἐνεργήσουν. Ὁ Πλίνιος θὰ ἀρχίσῃ ἀπὸ τὴν κύστιν, θὰ συνεχίσῃ διὰ τοῦ στομάχου καὶ θὰ τελειώσῃ εἰς τὴν κεφαλὴν. Ἐνῷ ὁ Λάργος ἀρχίζει ἀπὸ τὰ νοσήματα τῆς κεφαλῆς, «διότι ἡ κεφαλὴ, λέγει, κατέχει τὴν πρώτην θέσιν ἐν τῷ ἀνθρωπίνῳ ὀργανισμῷ». — *Initia a capite faciemus: summum enim et primum locum hoc obtinet.* — Οὕτω διὰ τὰς κεφαλαλγίας, τὰς παθήσεις τῶν ὀφθαλμῶν καὶ τῶν ὠτων, τοὺς πολὺποδας καὶ τὰς πληγὰς τῆς ῥινός, τὰς σφοδρὰς ὀδονταλγίας καὶ τὰς παθήσεις, ἔχει φάρμακα λεπτομερῶς παρασκευασθέντα καὶ πολλάκις δοκιμασθέντα. Ἐπίσης ἔχει καὶ δι' ὅλα τὰ μέλη τοῦ σώματος, ἀπὸ

1) Πλινίου *Nat. Hist.* XXV, 2, 1. «*Inchoata etiam praefatione religiosa, ut omnibus malis humanis illius potissimum principis semper mederetur majestas.*»

τοῦ λαιμοῦ μέχρι τῶν δακτύλων τῶν ποδῶν, οἱ ὅποιοι παραμορφοῦνται ὑπὸ τῆς ἀρθρίτιδος.

Ἐννοεῖται ὅτι πάντα ταῦτα τὰ φάρμακα δὲν εἶνε ἰδικῆς του ἐπινοήσεως. “Δὲν ἰσχυρίζομαι, λέγει, ὅτι ὅλαι αὗται αἱ συνταγαὶ εἶνε νέαι. Πολλαὶ εἶνε ἤδη γνωσταί, καὶ οὕτως εἰπεῖν δημοσιευμέναι.”—*Neque illud rursus dico novas et non aliquibus notas in hoc libro congesturum compositiones; verum etiam quasquam divulgatas, et, ut ita dicam, publicatas.*—Ὑπάρχουσί τινες ἐξ αὐτῶν, τὰς ὁποίας δανεῖζεται παρὰ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων ἱατρῶν, τοῦ Ἱπποκράτους, τοῦ Ἀνδρωνος,¹ τοῦ ἀγαπητοῦ του Ἡροφίλου. Ἄλλαι, ἀλλ’ ὀλίγαι, ὀφείλονται εἰς φίλους του. Τινὲς μάλιστα, ὅπως φάρμακά τινα τοῦ Κέλσου καὶ πολλὰ τοῦ Πλινίου, εἶνε ἀπ’ εὐθείας ἐμπνεύσματα ἐκ λαϊκῶν πεποιθήσεων. Τοιοντοτρόπως ὁ Σκριβώνιος Λάργος, δὲν θὰ διστάσῃ νὰ συμβουλεύσῃ τοὺς ἐπιληπτικούς νὰ τρώγουν ἐννέα κατὰ σειράν ἡμέρας τεμάχιον ἥπατος μονομάχου φονευθέντος ἐν τῷ στίβῳ.² Ἀλλὰ μόλις ὑπογράψῃ τὴν συνταγὴν του, προσθέτει συνετώτατα: “Τὰ φάρμακα ταῦτα, δὲν ἔχουν καμμίαν σχέσιν μὲ τὴν ἱατρικὴν. Τὰ ἀναφέρω ὅμως, διότι φαίνεται ὅτι τινὲς ὠφελήθησαν ἐξ αὐτῶν.”—*Quaerque ejusdem generis sunt extra medicinae professionem cadunt; quamquis profuisse quibusdam visa sunt.* Συνηθέστερον μάλιστα, ὁσάκις ἀκολουθεῖ τὰς προλήψεις, διὰ νὰ ἀπαλλαγῇ τῆς εὐθύνης, παραθέτει τὰς πηγὰς. Τὸ παράξενον π. χ. τοῦτο φάρμακον, παρασκευαζόμενον μὲ μέλι Ἀττικὸν καὶ διάφορα βότανα, διαλυμένα ἐντὸς αἵματος χελώνης καὶ ἀγρίας περιστερᾶς, εἶνε ἀξιωσεβάστου τινὸς δεσποίνης, μεγάλης κυρίας Ῥωμαίας, ἣτις τὸ περιγράφει καὶ τὸ συνιστᾷ. Ὁ ἱατρὸς μας κολακεύεται ἐκ τῆς ὁμολογίας ταύτης καὶ ἰδοὺ τὸ φάρμακον τοῦτο ἀναγραφέν, ταξιθετηθὲν καὶ δημοσιευθέν. Τὸ πολύτιμον ἐκεῖνο ἀντίδοτον καὶ τὸ νέον ἐκεῖνο θεραπευτικὸν φάρμακον πρὸς θεραπείαν τῶν δηγμάτων τῶν λυσσόντων κυνῶν, εἶνε τοῦ Ζωπύρου, Κορινθίου τινὸς ἱατροῦ, ὅστις διερχόμενος ἐκ Ῥώμης, τὸ ἐνεπιστεύθη εἰς τὸν φιλοξενήσαντα αὐτὸν Λάργον. *Ab hospite meo, legato inde misso nomine Zopyro, Corinthiense medico, pro magno manere accepi.* Ἦτο δυνατόν νὰ περιφρονήσῃ καὶ νὰ μὴ διαφημίσῃ τὸ ὄνομα καὶ τὴν συνταγὴν ἐνὸς τόσον ὑποχρεωτικοῦ συναδέλφου! Ἡ ἄλλη ἐκείνη συνταγή, μίγμα πεπέρεως, μύρρας, κέρατος νεαρῆς ἐλάφου κεκαυμένου καὶ κονιμοποιημένου, εἶνε πτωχῆς τινος γυναικὸς, ἣτις τὴν ἔφερεν ἀπὸ τὴν Ἀφρικὴν. Ἡ ἰδία τὴν ἐδοκίμασεν ἐπὶ πολλῶν ἀσθενῶν, πασχόντων ἐκ διαφόρων παθήσεων τῶν σπλάγχχνων καὶ τοὺς εὖε-

1) Ἱατρὸς ζήσας κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ πρώτου π. Χ. αἰῶνος. Μνημονεύεται ὁ τροχίσκος αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ Γαληνοῦ καὶ ἄλλων ἀρχαίων συγγραφέων, καθὼς καὶ ἄλλα φάρμακα.

2) «*Novenarius numerus in novendis rebus potissimus et maximus*» (Varron). Ἄλλως τε ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων τὸ αἶμα τοῦ ἐκπνέοντος ξιφομάχου, ἐθεωρεῖτο ὡς τὸ εἰδικὸν κατὰ τῆς ἐπιληψίας φάρμακον. Ὁ Κέλσος (*De Medecina*, Βιβλ. III κεφ. 23) λέγει: *Quidam jugulasti gladiatoris calido sanguine epoto tali morbo se liberarunt.*

ράπευσε. Χωρὶς νὰ τὴν παζαρεύσῃ, καὶ ἀπὸ εὐσπλαγχνίαν κινούμενος ὁ Σκριβώνιος Λάργος ἠγόρασε ἀπὸ τὴν πτωχὴν γυναῖκα τὸ μυστικόν της ἀντὶ ὀλίγων σηστερτίων. Καὶ ἄνευ δισταγμοῦ, ἀπὸ ἐπιστημονικὴν περιέργειαν καὶ ἐνδιαφέρον δοκιμάζει τὸ νέον τοῦτο φάρμακον. Πολλοὶ ἐθεραπεύθησαν καὶ μεταξὺ αὐτῶν, καὶ ἐξέχοντα πρόσωπα. Καὶ ἰδοὺ ἡ συνταγὴ αὕτη καταλαμβάνουσα τὴν θέσιν της, εἰς τὸ ὑπὸ παρασκευὴν ἔργον του.¹

Τοιουτοτρόπως, χάρις εἰς τὰς ἀναμνήσεις του, τὰς προσωπικὰς του ἐρεῦνας καὶ εἰς τὰς ἐντεῦθεν ἀκείθεν προερχομένας πληροφορίας, ὁ Σκριβώνιος Λάργος, ἠδυνήθη νὰ συνθέσῃ ἓνα ἀπάνθισμα ἐκ 271 συνταγῶν. Τὸ λατινιστὶ συνταχθὲν τοῦτο ταπεινὸν καὶ μικρὸν βιβλίον, ὀλίγον γνωστὸν, τὸ ὁποῖον ἂν ὄχι διὰ τὴν γλαφυρότητα, τοῦλάχιστον διὰ τὴν ἀκρίβειαν, ἐνθυμίζει τὸ ἔργον τοῦ Κέλσου καὶ συνοψίζει ὁλόκληρον μίαν ζωὴν ἐργασίας καὶ ἀφοσιώσεως.

* *

Ὁ Σκριβώνιος Λάργος δὲν εἶνε ὁ μόνος σοβαρὸς ἰατρός, ὅστις ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Τιβερίου καὶ Κλαυδίου ἐσπούδασε τὰ φυτὰ καὶ ἔγραψεν ἐπὶ τῆς ἱατρικῆς. Φαίνεται ὅτι κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἡ ἀγάπη πρὸς τὴν βοτανικὴν ἦτο λίαν διαδεδομένη καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν ἱατρικῶν βιβλίων ἀρκετὰ μεγάλος.

Πλίνιος ὁ πρεσβύτερος ἀναφέρει τὸν Ἀντώνιον Κάστορα, περὶ τοῦ ὁποίου λέγει ὅτι εἶχεν ἐπὶ τῆς ἐποχῆς του τὴν μεγάλην φήμην ἐν τῇ φαρμακολογίᾳ: *suma auctoritas erat in ea arte, nostro aevno.*² Ἔζησε πλέον τῶν 100 ἐτῶν, χωρὶς ποτε νὰ ἀσθενήσῃ καὶ νὰ ἐξασθενήσῃ ἡ μνήμη του καὶ αἱ δυνάμεις του.³ Ὁ Πλίνιος μάλιστα ηὐτύχησε νὰ τὸν ἐπισκεφθῇ εἰς τὸν μικρὸν του κῆπον, ὅπου ἐκαλλιέργει μέγαν ἀριθμὸν φαρμακευτικῶν βοτανῶν, ὁ δὲ Κάστωρ τοῦ ἐπέδειξε καὶ ἄγνωστὸν τι φυτὸν ἔχον γεῦσιν πεπέραως, ὠφέλιμον εἰς τὰ οὖλα, τοὺς ὀδόντας, τὸ στόμα καὶ κατὰ τῶν ἁερῶν τῆς κοιλίας: *gusta piperis utilem gingivis, dentibus, oris suavitati et ructibus.*⁴ Κατὰ τὸν Κάστορα ἡ ῥίζα τῆς ὀξυμυρσίνης τῆς ὁποίας τὰ φύλλα εἶνε αἰχμηρὰ (*ruscus* ἢ *ruscum aculeatus*), βρασμένη ἐν οἴνῳ εἶνε ὠφέλιμος κατὰ τῶν κωλικῶν τοῦ νεφροῦ καὶ τῆς δυσουρίας.⁵ Ὁ χυμὸς τοῦ νάρθηκος (*ferula*

1) «Hoc medicamentum muliercula quaedam Romae ex Africa multos remediavit. Postea nos per magnam curam compositionem accepimus, id est pretio dato quod desideraverat, et aliquod non ignotos sanavimus, quorum nomina supervacuum est refere».

2) Πλινίου Nat. Hist. XXV, 5, 1.

3) Πλινίου, αὐτόθι, XXV, 5, 1: Centessimum aetatis anum excedens, nullam corporis malum expertus ac ne aetate quidem memoria aut vigore concussis».

4) Πλινίου, αὐτόθι, XX, 66, 1.

5) Πλινίου, αὐτόθι, XXIII, 83, 1.

communis) καθαρίζει τὴν ὄρασιν: Radicis multum et oculorum claritati compore multum putavit.¹ Ἐπίσης ἡ ῥίζα τῆς ποταμογείτονος (potamogentum natans), θεραπεύει τὰς χοιράδας καὶ τὰς σκληρίας.²

Ὁ Ἦρας ἐκ Καππαδοκίας, ἔγραψεν ὅπως ὁ Σκριβώνιος Λάργος, βιβλίον ἐπὶ τῆς συνθέσεως τῶν φαρμάκων. Ἕνας ἄλλος, ὁ Πάμφιλος ἀπέκτησε φήμην διὰ τινος φαρμάκου κατὰ τῆς μεντάγρας (mentagra).

Ἀναφέροντες τέλος τὸν Τιβερίον Κλαύδιον Μενεκράτην,³ ἐντιμώτατον καὶ λίαν ἀφωσιωμένον εἰς τοὺς πελάτας του, τὸν ὁποῖον πολλὰ πόλεις ἐτίμησαν διὰ ψηφισμάτων. Οἱ μαθηταὶ του ἀφιέρωσαν μνημεῖον, ὃ δὲ Γαληνὸς πολλάκις μνημονεύει αὐτὸν μετὰ μεγάλης ἐκτιμήσεως. Ἦτο ἐργατικώτατος, ἐὰν δὲ πιστεύσωμεν τὴν κάτωθι κολακευτικὴν ἐπιγραφὴν, ἐφευρέτης καὶ ἀρχηγὸς λογικῆς Σχολῆς.

Τιβερῖω Κλαυδίῳ
Κουρεῖνα
Μενεκράτει ἱατρῷ
Καيسάρων καὶ ἰδίας
λογικῆς ἐναργοῦς
ἱατρικῆς κτίστης ἐν
βιβλίοις PNS δι' ὧν
ἐτιμήθη ὑπὸ τῶν ἐν-
λογίμων (?) πόλεων ψηφί-
μασιν ἐντελέσι. Οἱ γνώριμοι
τῷ ἑαυτῶν αἰρεσιάρχῃ τὸ ἡρώον.

Ἦτοι: Τῷ Τιβερίῳ Κλαυδίῳ Μενεκράτει τῆς Κυρίας φυλῆς (Quirina). ἱατρῷ τῶν Καيسάρων καὶ ἐφευρέτῃ ἰδικῆς του ἱατρικῆς, λεπτομερῶς καὶ σαφῶς ἐκτεθείσης ἐν 156 βιβλίοις. Ἔνεκα τούτων ἡξιώθη τιμῶν διὰ τελείων ψηφισμάτων τῶν πόλεων..... Οἱ κυριώτεροι τῆς σχολῆς του ἀφιέρωσαν τὸ ἡρώον τοῦτο εἰς τὸν διδάσκαλόν των.»

Κατὰ τὴν ὥς ἄνω ἐπιγραφὴν, ἔγραψεν ἔργον εἰς 156 βιβλία, περιέχοντα μέγαν ἀριθμὸν νέων φαρμακευτικῶν συνθέσεων. Γνωστὰ αὐτοῦ σκευασίαι εἶνε ἀρκετὰ μετὰ τῶν ὁποίων τὸ ἔμπλαστρον διὰ χυλῶν (Diachylon) ἐν χρήσει ἀκόμη καὶ σήμερον. Πρωτότυπον πλεονέκτημα τῆς πραγματείας ταύτης εἶνε, ὅτι τὰ φάρμακα ἀντὶ νὰ εἶνε γραμμένα διὰ σημείων καὶ συντεταγμένα κατὰ τὴν συνήθειαν, φέρονται ὁλογράφως. Διὰ τοῦ τρόπου τούτου ἀπεφεύγοντο τὰ σφάλματα καὶ αἱ ἀπροσεξίαι καὶ αἱ παντὸς εἴδους παραποιήσεις, διὰ τὰς ὁποίας πολλάκις ἐνοχοποιοῦντο ὑπὸ συναδέλφων φθονερῶν ἢ ἀσυνειδήτων. Ἐπειδὴ δὲ τὸ ἔργον του ἀφιέρωσεν εἰς τὸν αὐτοκρά-

1) Πλινίου, αὐτόθι, XX, 98, 2.

2) Πλινίου, αὐτόθι, XXVI, 31, 1.

3) Δὲν πρέπει νὰ συγχέεται μὲ τὸν ἐκκεντρικὸν καὶ ἀγύρτην Μενεκράτην, σύγχρονον Φιλίππου τοῦ Μακεδόνα.

τοῖα Κλαύδιον, ἔθεσεν ὥς τίτλον αὐτοῦ: «Αὐτοκράτωρ ὀλογράμματος ἀξιολόγων φαρμάκων».

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω συμπεραίνομεν ὅτι κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ὑπῆρχον ἐν Ῥώμῃ ἰατροὶ καλοὶ καὶ κακοί, ἀγύρται, φιλοχρήματοι ἢ ἐγκληματίαι, καὶ ἀκέραιοι ἄνδρες ἀφοσιωμένοι εἰς τὸ καθῆκον των, μεμορφωμένοι. Οὐδὲν τούτου φυσικώτερον. Μήπως ἔτσι δὲν συμβαίνει παντοῦ καὶ πάντοτε; Θὰ ἐπεθυμοῦμεν ὅμως νὰ ὑπῆρχεν ἓνας μάρτυς ἀμερόληπτος καὶ ἀρμόδιος, ἱκανὸς νὰ καταστήσῃ εἰλικρινῶς καὶ σαφῶς τὴν διάκρισιν ταύτην καὶ νὰ ἀποδώσῃ δικαιοσύνην εἰς τοὺς μὲν, τοὺς δὲ ἄλλους νὰ στιγματίσῃ καὶ νὰ καταδικάσῃ. Καὶ εὐτυχῶς ὁ μάρτυς οὗτος ὑπάρχει. Εἶνε ὁ φιλόσοφος Σενέκας. Πρέπει δὲ νὰ εἵμεθα βέβαιοι ἐκ τῶν προτέρων, ὅτι ἡ ἐπισφαλὴς πάντοτε ὑγεία του, ἣτις εἶχεν ἀνάγκην συνεχοῦς ἐπιβλέψεως, καὶ ἡ ἀγάπη του πρὸς τὰς ἐπιστήμας, ἣτις τὸν ὠδήγησεν εἰς τὴν Αἴγυπτον καὶ τὸν ἔκαμε νὰ γράψῃ τὰ Φυσικὰ ζητήματα (*Naturales quaestiones*), τὴν πολύτιμον ταύτην συγκεφαλαίωσιν τῶν συγχρόνων γνώσεων, θὰ προσεέλκυσαν αὐτὸν πρὸς τοὺς κυριώτερους σοφοὺς τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, πρὸς τοὺς ἰατροὺς. Ἐξ ἄλλου ἡ καλλωσύνη καὶ εὐσπλαγχνία του, τὰς ὁποίας δυνάμεθα νὰ εὕρωμεν εἰς αὐτόν, τὸν ἀνταποκριτὴν καὶ φίλον τοῦ Ἀποστόλου Παύλου, μᾶς ἐγγυῶνται ὅτι θὰ εἶνε ἀμείλικτος πρὸς τοὺς ἰατροὺς, τῶν ὁποίων ἡ ἐπιστήμη εἶνε ἄνευ συνειδήσεως καὶ ἡ ψυχὴ των ἄνευ συμπαθείας. Πράγματι δὲ αἱ κρίσεις καὶ οἱ ἔπαινοι οὗτοι ἀνευρίσκονται ἀλληλοδιαδόχως εἰς ὅλα τὰ συγγράμματά του, ὅσα χρονολογοῦνται ἀπὸ τῆς βασιλείας τοῦ Κλαυδίου, ὅπως καὶ εἰς ὅσα θὰ συγγράψῃ βραδύτερον ἐν τῇ Αὐλῇ τοῦ Νέρωνος ἢ κατὰ τὴν ἀπομύκρυνσίν του.

Ἡμέραν τινὰ γράφει: «Εἰς τὸν ἱατρόν, ὁ ὁποῖος ἐξετάζει μόνον τὸν σφυγμόν μου καὶ ὁ ὁποῖος μὲ ἐπισκέπτεται σκεπτόμενος τὰς ἐπισκέψεις του, καὶ χωρὶς ἐνδιαφέρον μὲ παραγγέλλει τὶ νὰ κάμνω καὶ τὶ νὰ ἀποφεύγω, δὲν τοῦ ὀφείλω παρὰ μόνον χρήματα. Θὰ τοῦ ὀφείλω μάλιστα καὶ περιφρόνησιν ἐὰν εἶνε ἄχρεϊος καὶ θέλει νὰ μὲ ἐκμεταλευθῇ. Αὐτὸς εἶνε ἄρα ὁ λόγος, διὰ τὸν ὁποῖον βλέπομεν πολλοὺς ἰατροὺς νὰ ἐπιδεινώνουν τὴν κατάστασιν τοῦ ἀρρώστου, διὰ νὰ ἔχουν μεγάλην δόξαν καὶ μεγαλειτέρας ἀπαιτήσεις, καὶ νὰ μὴ τὸν θεραπεύουν παρὰ ἀφοῦ πρῶτα τὸν καταταυρανῇσουν.»

Ἄλλοτε πάλιν καὶ συνηθέστερον, πρὸς τοὺς ἀφωσιωμένους καὶ εὐσυνειδήτους ἀνθρώπους, πρὸς τοὺς εὐεργέτας τῶν ὁμοίων των, μεταφέρεται ἡ σκέψις ἐκείνου, ὅστις εἰς τὴν ὥραίαν “Περὶ Εὐεργετῶν,” πραγματείαν του (*De beneficiis*) καταφαίνεται σχεδὸν χριστιανός, «Δύο τάξεις ἀνθρώπων, λέγει, ἀγαπῆται καὶ σεβασταὶ ὑπάρχουσιν παρ’ ἡμῖν: ἡ τάξις τῶν ἰατρῶν καὶ ἡ τῶν καθηγητῶν..... Ἀπὸ τοὺς ἰατροὺς ἔχομεν τὸ πολιτιμώτερον ἀγαθόν, τὴν ζωὴν καὶ τὴν ὑγείαν. Πόσας ὑπηρεσίας μᾶς παρέχουν! Ποίαν ὑπομονήν, ὁποίαν γενναιότητα, ὁποίαν ἀφοσίωσιν δὲν μᾶς δείχνουν! Θυμῶναι ὁ ἱατρὸς ποτὲ μὲ ἓνα τρελλὸ ἀσθενῆ του; Λαμβάνει ὑπ’ ὄψει τὰς ὕβρεις τοῦ πυρέσσοντος, εἰς τὸν ὁποῖον ἀπαγορεύει τὸ κρύο νερό; Διστάζει νὰ πιάσῃ τὰ πλέ-

ον ἀπόκρυφα μέρη τοῦ ἀσθενοῦς του καὶ νὰ ἐξετάσῃ τὰ περιττώματα καὶ τὰ οὖρα του; Νὰ ἀνέχεται τὰς παραφοράς του, αἱ ὁποῖαι ἐκσποῦν εἰς ὕβρεις; „

Καὶ τέλος ἰδοὺ ἡ ὠραία εἰκὼν, τὴν ὁποίαν ὁ Σενέκας μᾶς ἀφῆκε περὶ τοῦ θεράποντος ἱατροῦ του, ὅστις ἴσως τὸν ἐβοήθησε τὰ ἀποθάνῃ.¹

“Ὁ ἱατρός μου ἔδειξε μεγαλυτέραν ἀγάπην παρ’ ὅσον ἦτο ὑποχρεωμένος. Ἐφοβεῖτο γιὰ μένα, ὄχι γιὰ τὴν τέχνην του. Καὶ δὲν ηὐχαριστεῖτο νὰ συμβουλεύῃ τὰ κατάλληλα φάρμακα, ἀλλὰ καὶ τὰ ἐφήρμοζε μὲ τὰ χέρια του. Ἦτο πάντοτε ἀνήσυχος γιὰ τὴν τύχην μου, πάντοτε ἀκριβῶς καὶ ἀμέσως ἔτρεχε στὶς κρίσιμες στιγμές. Οἱ μεγαλείτεροι καὶ ἀηδέστεροι κόποι δὲν τὸν ἐκούραζαν καὶ μὲ συγκίνησιν ἄκουε τοὺς ἀναστεναγμούς μου. Ἀπὸ ὅλους τοὺς ἀσθενεῖς του ποὺ τὸν προσκαλοῦσαν, προτιμοῦσεν ἐμένα καὶ δὲν ἐπεσκέπτετο ἄλλους, παρὰ μόνον ὅταν τὸ ἐπέτρεπε ἡ κατάστασίς μου. Δὲν ἦταν μόνον ἱατρός, ἦταν φίλος. Ποτὲ δὲ θὰ μπορέσω νὰ πληρώσω τοὺς κόπους του καὶ πάντα θὰ τὸν χρεωστῶ. Τοῦ εἶμαι εὐγνώμων: *pretium operae solvitur, animi debetur*„.

Φαίνεται ὅτι οἱ πλέον ἀξιοσέβαστοι μεταξὺ τῶν Ῥωμαίων τῆς αὐτοκρατορίας ἦσαν ἐκεῖνοι τῶν ὁποίων ἡ ἐπιστήμη ἐβοήθη τοὺς ἀνθρώπους νὰ ζήσουν, καὶ ἐκεῖνοι τῶν ὁποίων ἡ εὐγενὴς διδασκαλία τοὺς παρασκεύαζε νὰ ἀποθνήσκουν καλῶς. Ἄς εὐγνωμονοῦμεν λοιπὸν τὸν Σενέκαν, διότι ἀπέδειξεν ὅτι καὶ οἱ μὲν καὶ οἱ δέ, οἱ ἱατροὶ τοῦ σώματος καὶ οἱ ἱατροὶ τῆς ψυχῆς, ἦσαν ἱκανοὶ νὰ ἐννοοῦσιν ἀλλήλους, νὰ ἐκτιμῶνται καὶ νὰ ἀγαπῶνται.

1) Εἶναι γνωστὸν ὅτι ὁ Σενέκας λαβὼν μέρος εἰς τὴν κατὰ τοῦ Νέρωνος συνωμοσίαν, ἠναγκάσθη ὑπ’ αὐτοῦ νὰ αὐτοκτονήσῃ, καὶ ὅτι ὁ φιλόσοφος ἤνοιξε τὰς φλέβας του καὶ ἀπέθανε μετὰ στωϊκότητος.